

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ
СЕРВИС ВА ТУРИЗМ” ФАКУЛЬТЕТИ
«Хизматлар кўрсатиш, сервис ва уни ташкил этиш” кафедраси
Қўлёзма ҳуқуқида

БОЛБЕКОВ МАХСУД
Самарқанд шаҳар «GOLD BISTRO» кафе
овқатланиш корхонаси техник-технологик
модернизациясини ташкил этиш
5811000-Сервис техника ва технологияси (хизмат кўрсатиш соҳалари
бўйича)
Бакалавр
академик даражасини олиш учун ёзилган
БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШ

“Ҳимояга тавсия этилди”

«Хизмат курсатиш, сервис ва уни ташкил
этиш” кафедраси мудири
профессор_____Ж.М.Курбонов
“Хизмат курсатиш ва уни ташкил этиш”
кафедраси мажлиси баённома
№ __ 2013 йил “ __ ” _____

Илмий раҳбар:

ассисент Хусаинов А.

Илмий маслаҳатчи:

профессор Курбонов Ж.М

САМАРҚАНД-2013

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
1 Овкатланиш хизмат курсатиш корхоналарини техник технологик модернизациялаш объектив зарурияти.....	7
2 Самарканд шаҳар овкатланиш корхонаси “Bistro Gold” кафесининг умумий тавсифи.....	12
3 “Bistro Gold” кафесини модернизациялашда техника ва техникавий ҳикматидий даражасини аниқлаш.....	16
3.1. Корхона корхонаси “Gold Bistro” кафесининг техникавий даражасини аниқлаш методи.....	16
3.2. “Bistro Gold” кафесининг техник технологик ҳолати ва унинг даражасини аниқлаш.....	25
4. “Bistro Gold” кафесининг техникавий даражасини ҳисоблаш ва олинган натижалар таҳлили.....	43
Самарканд шаҳар “GOLD BISTRO” кафесиди ҳаёт ҳавфсизлиги 5 талаблари ва шароитлари.	51
5.1. Меҳнатни муҳофаза қилиш борасидаги эргономика, метрология.....	51
5.2. Кафеда электр ва ёнғин ҳавфсизлиги	52
Хулоса ва тақлифлар.....	57
Фойдаланилган адабиётлар руйҳати.....	61

КИРИШ

Президентимиз И.А.Каримов 2010 йилги 12 ноябрда ўтказган «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» номли маърузасида: «Яқин истиқболдаги энг муҳим вазифамиз бошлаган ишларимизни изчил давом эттириш мақсадида социал соҳани ривожлантириш, меҳнатга ҳақ тўлашни янада ошириш, хизмат кўрсатиш секторини, инфратузилма объектларини ривожлантиришга, транспорт ва коммуникация лойиҳаларини амалга оширилишига алоҳида эътибор беришдир.»¹. Бу йўналишда “...ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш, халқаро сифат стандартларига ўтиш бўйича қабул қилинган тармок дастурларини амалга оширишни тезлаштириш вазифаси қўйилмоқда. Ўз навбатида бу мамлакатимизнинг ҳам ташқи, ҳам ички бозорда барқарор мавқеъга эга бўлишни таъминлаш имконини беради”² деб таъкидладилар. .

Хизматлар соҳасининг дастлабки ривожланиш йилларида президентимизнинг қарори билан қабул қилинган «Хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини 2006—2010 йилларда ривожлантириш дастури»ни амалга ошириш натижасида 2006 йилда аҳолига кўрсатилган пулли хизматлар ҳажми 19,3 фоиз ўсди, республикада ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулотнинг 39,5 фоизи хизмат кўрсатиш соҳасига тўғри келди, бу эса дастурда белгиланган прогноз кўрсаткичларидан анча кўп. Хизматларнинг замонавий, илғор турлари — телекоммуникация хизматлари, уяли телефон алоқаси, молия-банк хизматлари ва суғурта, сайёҳлик-экскурсия ва бошқалар жадал суръатда ривожланмоқда. 2006 йилда хизматлар кўрсатиш соҳасида 137 мингга яқин янги иш ўрни ташкил этилди.

¹Президентимиз И.А.Каримов 2010 йилги 12 ноябрда ўтказган « Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш” номли маърузаси. Тошкент - “Ўзбекистон” нашриёти- 53 бет

² Каримов И.А. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.:Ўзбекистон, 2009 йил -33бет.

Шу туфайли Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2011йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузасида “...иқтисодиётни изчил ислох этиш, таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, юқори технологияларга асосланган янги корхона ва ишлаб чиқариш тармоқларининг жадал ривожланишини таъминлаш, фаолият кўрсатаётган қувватларни модернизация қилиш ва техник янгилаш жараёнларини тезлаштириш ҳисобидан амалга оширилиши мумкин”³, деб таъкидлагани бежиз эмас. Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси 2012 йилда жадал суръатлар билан ривожланиб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000 йилдаги 37 фоиз ўрнига 52 фоизни ташкил этди⁴.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат курсатиш соҳасини ривожлантириш дастури тугрисида” қарори (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 20-сон, 215-модда)

Ушбу қарор буйича, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги манфаатдор вазирликлар, идоралар, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда ишлаб чиқилган 2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш Дастури маъқулланди ва у узида қуйидагиларни олади:

2016 йилгача мамлакатимизнинг ялпи ички маҳсулотида хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши 55 фоизгача оширилишини назарда тутадиган 2012—2016 йилларда Ўзбекистон Республикаси бўйича хизмат курсатиш соҳасининг асосий турларини ривожлантириш мақсадли параметрларини

³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 20 январдаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” номли маърузаси. “Халқ сўзи” газетаси, 2012 йил 20 январь.

⁴ Ўша жойда

белгилаб берди. Турли хизмат курсатиш соҳалари катори аҳоли ва туристлар овкатланиши соҳаси ҳам жадал суратларда ривожланиши кузда тутилади. Овкатланиш корхоналарини модернизация йули билан янгилаш унинг кейинги ривожланишида асос булади.

Мавзунинг долзарблиги: Республикамизда амалга оширилаётган ислохотлар негизида хизмат курсатиш корхоналарини самарадорлигини ошириш учун уларни техник технологи модернизациялаш замон талаби хисоблан ади. Шунинг учун ҳам корхонадаги техника технологияни янгилашда аввал уларнинг техникавий даражасини аниклаш , худди шундай янгиланган жихозлар қайси усулда танланиши масалалари долзарб хисобланади.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси: Хизмат кўрсатиш соҳаси субъектлари фаолиятининг табиати ҳамда уларни ташкил этишда янги техникани танлаш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш муаммолари масалалари чет эллик олимлардан С.М.Ямпольский, С.Г.Галуза⁵, В.И.Терехин⁶, В.И.Шалун⁷, Ю.А.Львов⁸, П.Самуэльсон⁹, К.А.Раицкий¹⁰, Т.В.Емельяновлар ва бошқалар томонидан тадқиқ қилинган. Мустақиллик йилларида мамлакатимиз олимлари томонидан ҳам хизмат кўрсатиш соҳаси самарадорлигини ошириш бўйича қатор изланишлар олиб борилган. Хусусан, Ж.М.Курбонов, О. Ф. Сафаров, Р.Ж. Курбонова бу борада олиб борган тадқиқотларини таъкидлаб ўтиш лозим бўлади .Аммо бу борада хизмат кўрсатиш соҳасининг овкатланиш корхоналарида янги техника технологиянинг ривожланиши масалалари етарлича очиқ берилмаган.

Тадқиқотнинг мақсади: Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида замонавий овкатланиш корхоналарида ташкил этишда унинг ривожланиши учун корхона моддий техника базасини янгилаш методини Самарканд шаҳар

⁵ Ямпольский С.М., Галуза С.Г. Экономические проблемы управления научно-техническим прогрессом. Киев: Наук. думка, 1976. С.364

⁶ Терехин В.И. Повышение эффективности производства новой техники. Москва "Экономика" 1987. -С.8-50

⁷ Шалун В.И. Общественное питание-на новый технический уровень. Москва «Экономика» 1987. С.24-84

⁸ Львов Ю.А. "Основы экономики и организации бизнеса". -С.Петербург – МГП "ФОРМИКА".-1992 -384с

⁹ Самуэльсон П. "Экономика" 1 том .М.:НПО "Алган" ВНИСЧИ 1992 г – 335 стр.

¹⁰ Раицкий К.А. Экономика предприятия. Учебник. -М.:ИВЦ «Маркетинг». 2003.с.683

“BISTRO GOLD” кафеси мисоллида куриб чикиш максадидан келиб чикиб битирув малакавий иш даражасидаги тадқиқотларимизда қуйидаги вазифаларни белгилаб олдик:

- Овкатланиш хизмат курсатиш корхоналарини техник технологик модернизациялаш объектив зарурияти.
- “Bistro Gold” кафесини модернизациялашда техника ва техникавий ҳ иқтисодий даражасини аниқлаш.
- “Bistro Gold” кафесининг техник технологик ҳолати ва унинг даражасини аниқлаш.

Тадқиқот объекти: Самарқанд шаҳрида хизмат кўрсатувчи “Bistro Gold” кафеси хусусий корхонаси ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети: Иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш шароитида овкатланиш корхонасида замонавий техникани тадбиқ этиш ва ривожлантириш билан боғлиқ муносабатлар ҳисобланади.

Тадқиқот усуллари: Битирув малакавий иши доирасидаги тадқиқотлар давомида статистика ва иқтисодий таҳлилнинг қиёслаш, гуруҳлаш, танлаб кузатиш каби бир қатор усуллардан фойдаланилди.

Битирув малакавий иш таркиби: кириш, 5 та бўлимдан, 9 та жадвалдан, 1 та расм, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар руйхати, жами 62 бетдан иборат.

1. Овкатланиш хизмат курсатиш корхоналарини техник технологик модернизациялаш объектив зарурияти

Модернизация инглизча сўздан олинган бўлиб, “модерн” сўздан келиб чиқиб, “замонавий”, “янги” деган маънони билдиради. Биз модернизациянинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва маданий бўлишлигини инобатга олган ҳолда, хизмат кўрсатиш соҳасининг модернизацияси, айнан, унинг сервислаштирилиши билан узвий боғлиқлигини кўришимиз мумкин.

Хизмат кўрсатишни биз инсон(лар)нинг яхшилик, эзгулик, манфаат келтириш йулидаги ҳаракати билан фаолият олиб бориш деб олсак, унда хизмат кўрсатишни модернизация йули билан сервислаштирилганда, айнан, сервис ғ инсон(лар)нинг яхшилик, эзгулик, манфаат келтириш йўлидаги ҳаракати билан юқори малакада, замонавий воситалар ёрдамида кўрсатиладиган комплекс (бир вақтнинг ўзида бир неча хизматларни кўрсатиш) фаолият олиб бориш экнлигини англаймиз.

Сервис таърифидан келиб чиқиб куйидаги вазифаларни аниқлаш учун биз уни таркибий жиҳатдан куйидаги қисмларга бўламиз:

- Инсон(лар)нинг яхшилик йулидаги ҳаракати;
- Манфаат келтириш йўлидаги ҳаракати, яъни фаолият олиб бориши;
- Юқори малакада замонавий воситалар ёрдамида комплекс фаолият олиб бориши.

Демак, булардан келиб чиққан ҳолда сервис соҳасидаги корхоналарнинг самарадорлигини ошириш учун

- а) ижтимоий маданий модернизациялаш;
- б) иқтисодий модернизациялаш;
- в) интеллектуал ва техник технологик модернизациялашни бажариш зарурияти талаб этилади.

Президентимиз И.А.Каримовнинг “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” деган Вазирлар Маҳкамасида

сўзлаган маърузасида:”....корхона рақобатбардошликга эришиш ва дунё бозорига чиқиши...юқори технологияларга асосланган янги корхона ва ишлаб чиқариш тармоқларини жадал ривожланишини таъминлаш, фаолият кўрсатаётган қувватларни модернизация қилиш ва техник янгилаш жараёнини тезлаштириш ҳисобидан амалга ошириш мумкин” деб таъкидлаган¹¹. Демак, сервис соҳасидаги корхоналарни ижтимоий маданий модернизациялашда, авваломбор ижтимоий шароит, яъни юртимизда ўзинининг динамик ижтимоий тизими билан очик демократик жамиятнинг бўлиши ва унда бозор иқтисодиёти муносабатларининг ривожланиши, ҳуқуқий тизимининг, мулкчилик муносабатининг, демократик тизимнинг бўлиши ўта муҳим ҳисобланади.

Ўзбекистонда “Ўзбек модели” асосида сервиснинг ривожланишини кўриб чиққанимизда, айнан, ижтимоий модернизация шароитининг яратилганлигига амин бўлишимиз мумкин. Айниқса, муносабатларда формал тизимнинг ва ўз ўзини бажарувчи, бошқарувчи институтларнинг бўлиши ва уларнинг ташкил этилиши, яъни ҳуқуқий ҳужжатларнинг, қонунлар, шартномалар, низомлар ва х.з. бўлиши фикримизни яна бир бор тасдиқлайди. Сервиснинг маданий модернизациясида, корхонада инсонлар муносабатида, айниқса, корхона персоналинининг истеъмолчилар билан бўладиган ўзаро муносабатда миллий қадриятларимиз ҳисобланган яхшилик, эзгулик ҳисларидан келиб чиқган фаолият тушунилади. Шунинг учун, унинг таркибий қисми бўлмиш касбий этика, этикет, эстетика қоидаларига амал этиш талаб этилади. Хизмат кўрсатиш, сервис корхона фаолиятида ушбу ахлоқий қоидалар ўзаро муносабатлар, ёзма ҳуқуқий қоидалар, шартномалар шаклида расмийлаштирилиши талаб қилинади. Бунда бошқарув, ўз ўзини бошқарув, ижтимоий бошқарув органларидан фойдаланиш ҳам мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Маданий модернизацияда маданий тизим асосий элементларини дифференцияциялаш, ўқимишлилик ва олижаноблик таълимини тарқатиш,

замонавий фан ва технологиялар ютуқларига ишончни ривожлантириш, муносабатда махсус ролларни бажариш учун мураккаб, интеллектуал ва институционал тайёрлов тизимини барпо этиш, кенг оммага мос янги шахсий ички имкониятлидан фойдаланишни, одатларга тавсифларга мослаштириш; қизиқиш доирасини кенгайтириш, ҳар бир шахснинг муваффақиятини раҳбатлантиришга ишонч ҳосил қилиш, доимий ўзгариб алмашилиб турувчи муаммо ва талабларга мос келувчи институционал структурани ривожлантириш ишларининг бажарилиши лозим бўлади.

Иқтисодий модернизациялашда иқтисодий такрор ишлаб чиқаришни жадаллаштириш кўзда тутилади. Бунда меҳнат дифференцияциясига, ишлаб чиқариш энергетик жиҳозларига, фанни ишлаб чиқариш кучига айлантириш ва ишлаб чиқаришнинг мақсадга мувофиқ бошқарувини амалга ошириш лозим бўлади. Унинг асосий инсон кучини энергия кучига (пар, электр атом ва х.в) айлантириш; одатий анъанавий фаолиятдан иқтисодий фаолиятни ажратиш, меҳнат қуролларини мураккаб технология ва машиналар билан алмаштиришни; иқтисодиётда саноат ва савдо, хизмат соҳаларига бўлган муносабатни ҳам миқдорий ва ҳам сифат жиҳатдан ўзгартириш; иқтисодда ихтисосликни (ишлаб чиқариш, истеъмол ва бўллаш) кластерларини ошириш; индустрлаштиришни ривожлантириш, ишлаб чиқаришда товар ва пул муомаласи, меҳнатга талаб ва мажбурияти, миллий ва трансмиллий муносабатини ривожлантириш лозим бўлади. Шунингдек мунтазам равишда иқтисодий бошқарув методлари, ишлаб чиқариш технологиясини ривожлантириб борилиши талаб этилади. Фан ва технологиялар ютуқларини ишлаб чиқаришда доимий қўллаб борилиши фанни ишлаб чиқариш кучига айлантиришни талаб этилади.

Модернизацион иқтисодиётнинг асосий тавсифи, бу инновацион жараёнларни жадаллаштириш ва уни иқтисодий ўсишнинг асосий омилларига айлантириш ҳисобланади. Иқтисодий модернизациянинг объектив ва субъектив омиллари мавжудки, улар модернизация стратегиясини белгилайди.

Иқтисодий модернизациянинг объектив омилига:фойда олиш ва фойдани ўзлаштириш; баҳолаш,талаб ва таклиф, рақобатчилик кирса, субъектив омилига эса инновацион, пул кредит сиёсати,рақобатчи корхоналар стратегияси, истеъмолчиларнинг ҳолати ва х.з.киради.Албатта,ушбу объектив ва субъектив омиллар ўзаро координациялашади ва бир бирига таъсир этиб умумий инновацион стратегияни белгилайди.

Модернизация йўли билан ишлаб чиқариш комплекс ва юқори самарадорлик билан янгиланади. Бунда нафақат ишлаб чиқариш маҳсулотларини, балким ишлаб чиқариш техника технологиясини, меҳнат ва бошқарувни ташкиллаштиришни умуман барча иқтисодий муносабатларни ўзгартириш лозим бўлади.

Юқорида келтирганимиздек,модернизация объекти сифатида иқтисодий,ташкилий,ижтимоий ва бошқарув аспектларини ўз ичига олсада, ишлаб чиқаришда корхонадаги техника ва технологик даражасини ошириш вазифаси кўйилади.Чунки, корхона асосий фондларининг янгиланиши унинг келгуси ишларида турли хилдаги техника носозлигини, технологияни, жиҳозлар ва машиналарнинг эскиришини олдини олиб,замонавийлигини таъминлайди.

Модернизациялаш босқичида ишлаб чиқариш сифатини маҳсулотнинг техникавий даражаси,стандартлаштирилганлиги,унификацияси,меъёр ва талабларга мослиги ва х.к. муҳим ҳисобланади. Шунинг учун корхона модернизацияси деганда объектни техник технологик такомиллаштириш, яхшилаш, янгилаш билан юқори сифат янги талаблари ва меъёрллари техникавий шартларига мослаш тушунилади.

Юқоридаги келтирилганлардан келиб чикган холда сервис корхоналаридан бири ҳисобланган савдо корхоналарининг модернизациясида улардаги мебеллар ва инвентарларнинг янгиланиши ҳам муҳим ҳисобланади.

Маълумки савдо корхоналарида кулланиладиган мебеллар ва инвентарлар умумий савдо техник жиҳозлар таркибига кирди. Шунинг

учун замонавий савдо техник жихозлар тавсифини аниклаш улардан танлаб фойдаланишни осонлаштиради.

Ушбу ишнинг мақсад ва вазифаларидан келиб чикиб биз Самарканд шаҳар “Bistro Gold” кафесини техникавий даражасини аниклаш учун унинг умумий тавсифини келтирамиз.

2. Самарканд шаҳар овқатланиш корхонаси “Bistro Gold” кафесининг умумий тавсифи

Самарканд шаҳар “Bistro Gold” кафеси Самарканд шаҳрининг марказидаги аҳоли ва туристмехмонлар гавжум жойда жойлашган бўлиб, узининг тузилиши ва қуриниши билан ҳозирги вақт овқатланиш корхоналар талабига жавоб беради.

Кафеда асосан Европа ва миллий таомлар тайерланиб аҳоли ва туристларга хизмат курсатади. Унинг биноси алоҳида бино бўлмай умумий бинолар қисми ҳисобланиди. Лекин шундай бўлишига қарамай унинг ички томондан тузилиши айлана ичида айлана ва савдозалидан пстқи қаватга ҳам утиш мумкин қилиб ташкил этилган. Унинг оригиналиги шундаки мехмонлар ва ходимлар асосий қириш жойидан қиришса ҳам лекин биринчи айлана йулакдан улар ажралиши мумкин. Худди шундай овқатланиш зали ва ишлаб чиқариш цехлари ҳозирги овқатланиш корхоналарини лойиҳалаш қоидалари бўйича ташкил этилган.

Корхона ишлаб чиқариш цехлари замонавий овқатланиш корхоналари жиҳозлари билан таъминланган ва улар қўйилган талабларга тулиқ жавоб беради. Овқатланиш залининг иссиқлик цехи билан улар уртасида замонавий дизайн билан урнатилган реализация линияси билан ажралиб туради. Барча хизмат курсатувчи хоналар улардан қенги жойларда ташкил этилган ва ягона мужассам ансамбилни ташкил зтади.

Агар биз унинг бошқарув тузилмасини қуриб чиқсак, умумий бошқарув корхона директори томонидан олиб борилади.

Овқатланиш кафесининг умумий бошқарув схемаси расм-1 да келтирилган. У ресторанлар бошқаруви структураси мисолида алоҳида овқатланиш корхоналарининг бошқарув структураси қўрсатилган.

Овқатланиш корхоналарининг бошқарув жараёнлари, бу бир-бирига боғлиқ бўлган корхона ишчи кучлари, моддий ва молиявий ресурсларнинг оптимал муносабатига қаратилган тадбир ва фаолияти ҳисобланади.

Бошқарув функциясига корхона ва филиалларга умумий раҳбарлик, хизмат кўрсатишга технологик ва техник тайёргарлик, иқтисодий техник лойиҳалаш, ҳисоб ва молиявий фаолият олиб бориш ҳисобланади

Кафенинг шаҳар микесиди фаолиятини баҳолаш учун 1-жадвалда келтирилган умумий фаолият курсаткичлари таҳлилини куриб чикамиз.

Жадвал 1

Самарқанд шаҳрида фаолият олиб бораётган умумий овқатланиш корхоналарининг турли мулк шаклларида фаолият кўрсаткичлари ҳолати

№	Кўрсаткичлар	Корхоналар		
		Каримбек ресторан	«Ёшлар» МЧЖ	“Bistro Gold” кафеси
1.	Чакана товар айланмаси, минг сўм	245516,0	85101,0	36455,0
2.	Жами харажатлар, минг сўм	234260	79934,0	30661,0
3.	Асосий воситалар, минг сўм	9223,0	56747,0	1205,0
4.	Айланма маблағлар, минг сўм	13074,0	28398,0	5510,0
5.	Ходимлар сони, киши	30	17	8
6.	Фойда, минг сўм	11256,0	5167,0	5794,0
7.	Самарадорлик:			
	харажатларнинг, сўм	1,05	1,06	1,19

	асосий фондларнинг, сўм	26,62	1,5	30,25
	айланма аблағларнинг, сўм	18,78	3,0	6,62
8.	Рентабеллик, %			
	харажатларга нисбатан, %	4,8	5,5	18,89
	асосий фондларга нисбатан, %	122,1	9,1	480,8
	айланма маблағларга нисбатан, %	86,1	18,2	105,2
9.	Меҳнат унумдорлиги, минг сўм	8183,87	5005,94	4556,87
10.	Ҳар бир ходимга тўғри келадиган фойда, минг сўм	375,2	303,9	724,3

Манба: корхоналарнинг ҳисоботлари («1-сонли шакл Бухгалтерия баланси», «2-сонли шакл Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот», «3-шакл Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот», «1Т-меҳнат ҳисобот») асосида муаллиф ишланмаси.

Айланма маблағларнинг самарадорлиги уларнинг айланишини ифодалайди. 2012 йилда Каримбек ресторанида айланма маблағлари 18,78 марта, “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмаси айланма маблағлари 6,62 марта, «Ёшлар» МЧЖда эса 3 мартани ташкил этган.

Рентабеллик кўрсаткичлари ҳам турли корхоналарда турлича бўлиб, гарчи фойда сўммаси энг катта бўлсада (11256,0 > 5794,0 > 5167,0) Булунгур УОКда харажатларга нисбатан рентабеллик даражаси энг паст даражада бўлган (4,8%). Харажатларга нисбатан рентабеллик даражаси энг юқори кўрсаткич “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмасига тўғри келади (18,89%). «Ёшлар» МЧЖда эса бу кўрсаткич 5,5 фоиздир.

Асосий фондлар ва айланма маблағлар ретабеллик даражаларининг юқорилиги бўйича ҳам “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмаси биринчи ўринда туради. Унда асосий фондларнинг рентабеллиги 480,8 фоизни ташкил этган бўлса, айланма маблағлар рентабеллиги 105,2 фоизни ташкил этган. Ушбу кўрсаткичлар мос равишда Каримбек ресторани 122,1 ва 86,1 фоизни этаётган ходимларнинг меҳнат унумдорлиги юқорилиги ташкил этган бўлса, «Ёшлар» МЧЖда 9,1 ва 18,2 фоизни ташкил этган.

Хўжалик фаолиятида иштирок бўйича Булунғур УОК биринчи ўринда туради. Ундаги ходимларнинг ҳар бирига 8183,87 минг сўм товар айланмаси тўғри келган. Иккинчи бўлган «Ёшлар» МЧЖда ҳар бир ходимга 5005,94 минг сўм товар айланмаси тўғри келган бўлса, “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмасида ҳар бир ходимга тўғри келадиган товар айланмаси миқдори 4556,87 минг сўмни ташкил этган.

Барча самарадорлик кўрсаткичларини ўзида мужассам этадиган ва уларни тўлдиришга хизмат қиладиган кўрсаткичлардан бири ҳар бир ходимга тўғри келадиган фойда суммасидир. Ҳар бир ходимга тўғри келадиган фойда миқдори бўйича “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмаси биринчида (724,3 минг сўм), иккинчида Каримбек ресторани (375,2 минг сўм) ва мос равишда учинчида «Ёшлар» МЧЖ (303,9 минг сўм).

3. “Bistro Gold” кафесини модернизациялашда техника ва техникавий ҳикматдор даражасини аниқлаш

3.1. Корхона корхонаси “Bistro Gold” кафесининг техникавий даражасини аниқлаш методи

Хизмат кўрсатиш корхоналарини сервислаштиришнинг биринчи омили бу уни ҳар томонлама модернизациялаш ҳисобланади. Бунда, корхоналарни техникавий модернизациялаш муҳим ўрин эгаллайди. Корхоналарни техникавий модернизациялаш деганда, албатта биринчи ўринда унинг ишлаб чиқаришда «янги (инновацион) техника»ни киритиш тушунилади.

«Янги техника» бу илмий-техникавий ютуқлар натижаси ҳисобланиб, мамлакатда ундан олдинги маълум прототипи ва аналогига нисбатан, унинг қўлланилиши билан ишлаб чиқариш кучи ривожланади ва жамиятнинг юқори даражали маҳсулотга бўлган талаби қондирилади.

Шунинг учун, сервислашган корхонада янги техника (бу ўринда янги технология ҳам) нафақат янги маҳсулот ва янги эксплуатация объекти сифатида, балки унданда кенг маънода қаралиши лозим.

«Янги техника» агар ишлаб чиқарувчи корхонанинг янги маҳсулоти ҳисоблансада, уни истеъмолчи, (қулловчи) корхонада у янги эксплуатация объектига айланади. Шунинг учун, уни вақт-вақти билан алмаштириб туриш темпи илмий-техникавий прогресснинг ресурс захираси ва натижавий темпини тавсифлаб, унинг жадаллашишининг ҳал қилувчи омили ҳисобланади.

Янги техникани ишлаб чиқаришда қўллаш самарадорлигини оширишда, албатта, унинг асосий кўрсаткичларининг оптималлиги, тузилиши ва технологиясининг сифати, уни тадбиқ этиш шароити ва техникавий даражаси муҳимдир.

Корхона техникасининг техникавий даражаси деганда, баҳоланувчи маҳсулотнинг базавий кўрсаткичларига нисбатан такомиллаштирилган кўрсаткичларни таққослашга асосан нисбий тавсифи тушунилади. Асосий мақсад маҳсулотнинг микдорий такомиллашганлигини, унинг функционал мўлжалланганлигига мослигини аниқлашдир. Шу билан техникани режалаштириш, сифатини яхшилаш ва жаҳон намуналарига мослигини билиш мумкин бўлади. Агар маҳсулотларни таққослашда унинг истеъмол қиймати ва ижтимоий зарур сарфи билан олиб борилса, унда техникавий-иқтисодий даражаси деб тушунилади. Яъни, бир томондан бир-бирини алмаштириши мумкин бўлган иш қуролининг истеъмол қийматини микдорий аниқланиши ва таққослаш бўлса, бошқа томондан унинг яратишдаги ва эксплуатациясида сарфланган ижтимоий меҳнатни аниқлашдир¹².

Хозирги вақтларда меърий ҳужжатларда (ГОСТ, ОСТ, ГОСТ 15467-79) техникавий даражани аниқлашда маҳсулотнинг асосий техникавий иқтисодий кўрсаткичларини бир-бирига таққослаш билан аниқланиши кўрсатилган. Бироқ бу ҳолат тушунчаларнинг назарияда аниқ такомиллашмаганлигидан дарак беради ва бундай ёндашиш кўп ҳолда маҳсулотларни чет эл намуналари билан ҳамма вақт ҳам таққослашга йўл қўймайди.

Агар техникавий даража маҳсулотнинг иқтисодий кўрсаткичларига бефарқ равишда такомиллашганлигини тавсифласа, техникавий – иқтисодий даража эса иқтисодий кўрсаткичларга боғлиқ ҳолда техникавий такомиллашганлигини билиб, унда маҳсулотларни техникавий даражасини чет эл намуналари билан тўлақонли таққослаш мумкин бўлади.

Хозирги вақтда, кўп ҳолда корхона жихозларини янгилашда (айниқса хизмат кўрсатиш корхоналарида) эксперт методи, яъни бир гуруҳ мутахассислар фикри бўйича қайси жихоз қай бирига алмаштириш масаласи мавҳум ҳолда, аниқ ҳисобларсиз ҳал этилади. Бундай ҳолат, ҳамма вақт ҳам

¹² Ямпольский С.М., Галуза С.Г. Экономические проблемы управления научно-техническим прогрессом. Киев: Наук. думка, 1976. С241-242.

масалани тўғри ечишга олиб келмайди ва натижада корхона рентабеллигига салбий таъсир этиши мумкин.

Ушбу масала куввати юқори бўлган саноат корхоналарида моделлашган турли методларда ҳисобланади. Бунда маҳсулотнинг техникавий даражаси кўп параметрли функция сифатида қаралиб ҳисобланади. Яъни j – маҳсулотнинг техникавий даражаси X_i ($i=1,n$) кўрсаткичлар билан ифодаланади¹³:

$$K_{to_j} = \varphi(x'_{ij}; x'_{i0}; a_i)$$

бунда: x'_{i0} – i - кўрсаткичи базали қиймати;

a_i – i - кўрсаткич қиймати (салмоқлиги).

Агар техникавий иқтисодий даражани баҳоланса унда қўшимча иқтисодий кўрсаткичлар ҳам инобатга олиниши керак булади. Унда техникавий –иқтисодий даража коэффицентини қуйидагича ифодалаш мумкин:

$$K_{to} = \psi(x'_{ij}; x'_{i0}; Z_{lj}; Z_{l0}),$$

Бунда:

Z_{lj} – l соҳадаги харажатлар. ($l=1,l$)

Ушбу математик моделдан техникавий даража ва техникавий – иқтисодий даража бир – бирига қарши бўлмай, балким бир – бирини тўлдиришини куриш мумкин.

Ушбу моделларни иккаласи ҳам корхонанинг мордернизация ғ инновацион янгилигини ҳисоблашда қўлланилиши керак деб ҳисоблаймиз. Чунки,агар техникавий даража корхона жиҳозларининг канчалик такомиллашганлигини кўрсатса, техникавий иқтисодий даража корхона рентабеллигига тўғридан тўғри боғлиқ бўлишини ифодалайди.

¹³ В.И.Терехин.Повышение эффективности производства новой техники. -М.,Экономика,1987.220с

Корхона техникавий ва техникавий–иқтисодий даражани ҳисоблашда ҳам турли хилдаги фикрлар мавжуд. Техникавий – иқтисодий даражани ҳисоблашда, нисбатан кенг тарқалган қуйидаги фикрлар эътиборга лойиқ деб ҳисоблаймиз:

- техникавий ва иқтисодий кўрсаткичларни аниқлашда экспертлар ёрдамида ёки бошқа йўл билан уларнинг салмоқлик коэффицентини аниқлаш зарур¹⁴

- ҳисоблашда асосий параметрларни танлаш, масалан, натурал кўрсаткичлар (солиштирма материал сиғими, солиштирма энергия сиғими) ва қийматли солиштирма баҳоси, солиштирма жорий сарф харажат). Техникавий –иқтисодий даража кўрсаткичларнинг умумий кўрсаткичи сифатида иш унумдорлигига ҳисобланган келтирилган сарф-харажатни олиш таклифи¹⁵;

- ГОСТ 15467-70 бўйича техникавий –иқтисодий даража кўрсаткичлари интеграл ва комплекс сифат кўрсаткичлари билан мос тушади;

- янги машина самарадорлигини соҳа ўртача даражасидан йиллар ўтиши билан орқада қолиши техникавий –иқтисодий даража деб тушунилади¹⁶;

- техникавий –иқтисодий даражани аниқлашда маҳсулотнинг истеъмол қиймати ва меҳнат сарфининг мослигини аниқлаш¹⁷;

- техникавий даражани аниқлашда жаҳон бўйича энг илғор ишлаб чиқариш жихозларига таққослаш.

Худди шунингдек техникавий даражани ҳисоблашда ҳам турли методлар қўлланилади. Масалан, электрон техника ва асбобсозлик саноати корхоналарида ҳисоблаш методига қуйидагилар таклиф этилади: -

¹⁴ В.И Терехин.Повышение эффективности производства новой техники.-М.,Экономика,1987.220с

¹⁵ Розенплентер А.Э.,Широкоорова Б.Основы управления созданием новой техники.Киев:Вища школа;Прага:СНТЛ,1984.С.60

¹⁶ Ямпольский С.М.,Галуза С.Г.Экономические проблемы управления научно-техническим прогрессом.Киев:Наук.думка,1976. С78

¹⁷ Ямпольский С.М.,Галуза С.Г.Экономические проблемы управления научно-техническим прогрессом.Киев:Наук.думка,1976. С242.

ҳисоблашда умумийлаштирилган комплекс кўрсаткичларни қўллашни тавсия этилади:

- комплекслашган кўрсаткичларни танлашда унинг бирламчи кўрсаткичлар билан статистик боғлиқлигини ёки уларнинг салмоқлиги аниқланади;

- техникавий даражани аниқлашда

$$K_{\text{тд}2}(t+t) > K_{\text{тд}1}(t)$$

шарти бажарилса, баҳолаш салмоқли ҳисоблашни¹⁸;

- ҳар бир асбобнинг ,жихознинг асосий параметрлари танланиши кераклигини;

- асбоблар ва жихозларни таққослаш учун базали намуна бўлиши кераклиги; агар $K_{\text{тд}}$ умумий кўрсаткич бўлса, улар бирламчи кўрсаткичлар билан ифодаланиши $K_{\text{тд}}(x_i, a_i)$ ва $K_{\text{тд}j}$ ҳисобланиб, энг каттаси танланиши кераклиги¹⁹.

Техникавий даражани ҳисоблашда бирламчига нисбатан умумий кўрсаткични таккосласа, ҳисоб аниқроқ бўлади, яъни $K_{\text{тд}j}(x_{ij}; a_i)$ нинг $K_{\text{тдб}}(x_{ij}; a_i)$ нисбатан олиниши лозим. Мультипликатив формада $K_{\text{тд}j}/K_{\text{тдб}}$ бўлса, аддитив функцияда куйидаги кўринишда бўлади:

$$\sum_i a_i \frac{x'_{ij}}{x'_{ia}} \neq \frac{\sum_i a_i x'_{ij}}{\sum_i a_i x'_{ia}}$$

Агар $(1) K_{\text{тд}jr}$ - j асбобнинг r – модели бўйича техникавий даражасининг умумий баҳоси десак, унда хакикий қийматини топишда масштаблаш шарти куйидагича бўлиши талаб этилади:

$$\frac{K_{\text{тд}jr}}{K_{\text{тд}i\ell}} = \text{const} \forall (1)$$

$$j = \overline{1, m}; \quad r = \overline{1, R} \quad \ell = \overline{1, R}$$

¹⁸ Погожев И.Б.Обобщенные показатели выполнения программ развития //АСУ и исследование операций.Новосибирск:Изд-во ВЦ СО АН ,1976.с88

¹⁹ В.И Терехин.Повышение эффективности производства новой техники.-М.,Экономика,1987.с15

Ҳақиқатда ҳам қуйидаги нисбат бажарилади:

$$K_{TD}^* = \alpha K_{TDi\gamma} = \beta K_{TDi\ell}$$

Бунда:

K_{TD}^* - техникавий даражанинг ҳақиқий j -вариантининг умумийлашган қиймати

$\alpha \beta$ - моделнинг улчов масштабини характерловчи коэффициентлари.

Асбоб-ускуналар техникавий даражасини ҳисоблаш бўйича тузилган математик моделларнинг таҳлили шуни кўрсатдики, юқорида кўрсатилган шартларнинг бажарилиши билан нисбатан кенг қўлланилаётган (айниқса асбобсозлик соҳасида) квалиметрияда қуйидаги моделлар мавжуд:

$$K_{TD} = \sum_{i=1}^n a_i \cdot P_i \quad (2)$$

$$K_{TD} = \prod_{i=1}^n a_i \cdot P_i^{a_i} \quad (3)$$

$$K_{TD} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n a_i \cdot P_i} \quad (4)$$

$$K_{TD} = \sum_{i=1}^n a_i \cdot P_i^{a_i} \quad (5)$$

$$K_{TD} = \sqrt{\sum_{i=1}^n a_i^2 (1 - q_i)^2} \quad (6)$$

(2) – (5) функциялар (x_j) абсолют, ҳамда (q_j) нисбий бирламчи кўрсаткичлар учун бўлса, (6) функция фақат нисбий кўрсаткичлар учун қўлланилади.

(2) функция учун масштаблаш шартига (1) шарт қўлланилади:

$$a_{ir} = \gamma \frac{x'_{ir}}{x'_{i\ell}} a_{i\ell} \quad (7)$$

бунда: γ - техникавий даража ҳақиқий (K_{TD}^*) қийматини топиш учун умумий баҳолашни қайта ҳисоблаш коэффициенти;

Кўп ҳолда $\gamma = 1$ бўлса, унда $K_{тд} = K^*_{тд}$ бўлади.

Ускуналарни танлашда унинг техник даражаси динамик (вақт бўйича)и ўзгариши ҳам аҳамиятли ҳисобланади ва шунинг учун унинг техник даражаси динамикаси аниқланади.

Асбоб ва ускуналар техникавий даражаси динамикасини, яъни вақт бўйича ўзгаришни аниқлашда қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$K_{тд}(t) = \frac{1}{1 + \exp[-\alpha(t - t_0)]} \quad (8)$$

Бу ерда: вақт $t=t_0$ бўлганда $K_{тд}(t_0) = K_{тд0}$ бўлади.

$$\text{коэффициент} \quad \vartheta = \frac{1 - K_{тдс}}{K_{тдо}} \quad (9)$$

Худди шунингдек :

$$\alpha = \frac{\ln\left(\frac{1 - K_{тд1}}{K_{тд1}}\right)}{t_1 - t_0} \quad (10)$$

ϑ ва α топишда йиллар (вақт) мобайнида шу асбобнинг янгиси пайдо бўлганда экспертлар фикри асосида $K_{тд(t)}$ аниқланиб ушбу коэффициентлар топилади ва хулоса қилинади. Бунда баъзида $K_{тд}$ нинг аниқлигини ошириш учун экспертли баҳолаш ўрнида умумий кўрсаткичлар кўп факторли модели қўлланилади. Масалан, улар қуйидаги кўринишда бўлиши мумкин²⁰ ().

А - гуруҳи учун:

$$K_{тд} = 0,98 \cdot q_1^{0,27} \cdot q_2^{0,027} \cdot q_3^{0,039} \cdot q_4^{0,021} \cdot q_5^{0,018}$$

$$R=0,798; \quad \delta=2,91\%; \quad F_{\text{хисоб}}=8,41; \quad F_{\text{жадвал}}=2,14$$

Б - гуруҳи учун:

$$K_{тд} = 0,90 \cdot q_1^{0,042} \cdot q_2^{0,026} \cdot q_3^{0,018}$$

$$R=0,93; \quad \delta=3,2\%; \quad F_{\text{хисоб}}=10,1; \quad F_{\text{жадвал}}=8,8$$

²⁰ В.И Терехин.Повышение эффективности производства новой техники.-М.,Экономика,1987.с23

Бунда: А гурухи: q_1 –ишчи температура диапазони; q_2 –ишчи кучланиши диапазонда кучланиш; q_3 -кучланиш температура коэффиценти; q_4 -кучланишнинг ҳар хил ҳолатда ўзгариши; q_5 -узоқ муддатлиги.

Б гурухи учун: q_1 –ўлчаш диапазони; q_2 –аниқлик класс; q_3 -ўзгариш тезлиги. R- корреляция коэффиценти; δ -ўртача хатолик; F-Фишер коэффиценти.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ҳар бир асбоб ёки асбоблар гурухи учун унинг бирламчи кўрсаткичлари бўйича кўп факторли регрессион ҳисобнинг олиб борилиши, унинг қиймати ҳисобининг аниқлигини оширсада, лекин ҳисоблаш жараёнини мураккаблаштиради ва унинг самарасини объективлигини камайтиради.

Худди шундай метод микропроцессорлар учун ҳам қўлланилади²¹: ()

$$K_{TD} = \left[\sum_{i=1}^l \beta_i \cdot \sum_{j=1}^n \alpha_{ij} \frac{X_{il}}{X_{l0}} + \Delta S \right] K_{no}$$

Бунда:

β_i - ℓ элементнинг микропроцессордаги салмоқлик коэффиценти;

i -бирламчи кўрсаткич ℓ – элементи салмоқлик коэффиценти;

$\ell = \overline{1, L_s}$ S-комплекти таркиби

α_{il} - i бирламчи кўрсаткич ℓ – элементи салмоқлик коэффиценти.

ΔS - S комплекти архитектурасининг такомиллашганлиги эксперт баҳоланиши;

K_{nos} - S комплектининг дастурланганлик даражаси.

Бундан ташқари кластерлаш таҳлили методи ҳам мавжудки, унда дендограммалар орқали таққосланувчи кўрсаткичлар гуруҳининг бир-бирига яқинлиги ҳисобланади.

Юқорида биз турли соҳаларда қўлланиладиган техникаларнинг (асбоб ускуна, жихозлар, маҳсулотлар ва х.к.) янгиланиши мақсадида олиб

²¹ В.И Терехин.Повышение эффективности производства новой техники.-М.,Экономика,1987.с27

бориладиган ҳисоблар методларининг таҳлилини кўриб чикдик. Олиб борилган таҳлил шуни кўрсатдики, бундай ҳисоблар методи, якка ёки ўхшаш гуруҳи учун мўлжалланган, лекин корхона жихозлар миқёсида корхонанинг моддий-техникавий базасининг комплекс инновацион янгилашиши учун ушбу кўринишда қўллаш самарасиз мураккаб ҳисобларга олиб келади. Шунинг учун юқорида келтирилган асосан саноат ҳисоблаш методларидан фойдаланиб хизмат кўрсатиш, сервис корхоналарининг техникавий даражасини ҳисоблаш учун қуйидагиларни таклиф этамиз:

1. Корхона моддий-техник базасини асосий кўрсаткичлари бўйича гуруҳлаш.
2. Хар бир гуруҳ учун Ктд- техникавий даража коэффицентини аниқлаш ва уларнинг ўртача математик қийматини корхона техникавий даражаси деб қабул қилиш керак:

$$K_{\text{кtd}} = \left[\frac{\sum_{n=i}^i \overline{K_{\text{mdij}}}}{n} \right]$$

Бунда: n- гуруҳлар сони;

3. $\overline{K_{\text{mdij}}}$ - хар бир гуруҳдаги ҳисоблаш объектининг (техника, асбоб ускуналар ва х.к.) техникавий даража коэффицентини ўртача қиймати.

$$K_{\text{кtd}} = \left[\frac{\sum_{n=i}^i K_{\text{mdis}}}{n} \right]$$

Бунда: n - шу гуруҳдаги объектлар сони.

K_{tdis} –объектлар (жихоз, асбоб ускуна ва х.з) техникавий даража коэффиценти

K_{tdij} - ҳисоблаш учун (2) формула танланади ва масштаблаш учун (7) формула қўлланилади, яъни ҳисоблаш объекти (жихозлар ва х.к) асосий кўрсаткичларининг салмоқлиги ҳисобга олинади.

4. Корхона техникавий даражасининг динамикасининг аниқлаш учун аниқланган $K_{\text{тд}}$ ёрдамида (9) ва (10) формулалардан фойдаланиб (динамик) коэффициентлари аниқланади.

3.2 “Gold Bistro” кафесининг техник технологик ҳолати ва унинг даражасини аниқлаш

Овқатланиш корхоналарининг самарадорлигини ошириш ундаги ишлаб чиқаришни янги инновацион ютуқлар асосида жадаллаштириш ва халқ хўжалигининг структурасининг такомиллашишига боғлиқ бўлади. Бундай вазифаларни бажаришда унинг моддий техникавий базасини ривожлантириш ва мавжуд асосий ишлаб чиқариш фондларини фойдаланиш самарадорлигини ошириш ўта муҳим ҳисобланади.

Маълумки моддий- техника база ўз ичига барча асосий фондларни ва бир қисм айланма фондларни ўз ичига олади. Корхона асосий фондлари унинг моддий-техникавий базасининг бир қисми бўлиб, улар мунтазам равишда изланиш воситаси ва ўз қийматининг бир қисмини тайёр маҳсулотга ўтказди. Шунинг учун уларга бир хил ҳисоб меъёрлари берилди. Шундай қилиб корхона асосий фонди унинг ишлаб чиқаришнинг асоси бўлиб, ишлаб чиқариш меҳнат воситалари, кулинар маҳсулотлар реализацияси ва истеъмолини ташкил этиш комплексини ташкил этади.

Овқатланиш корхоналарининг асосий фондини, унинг биноси, иншоотлари, машина ва жиҳозлари, транспорт воситалари, инструментлари, ишлаб чиқариш инвентари ва бошқа меҳнат воситаларидан таркиб топади.

Тадқиқот объекти ҳисобланган “Bistro Gold” кафесининг моддий-техникавий базасининг асосий фонди жадвал 2 да 2012 йилдаги ҳолати келтирилган.

Жадвал-2

№		Асосий фондларнинг номи	Баланс қиймати	Ой бошидаги эскириш қиймати	Қолдиқ қиймати
1	Ос-9	Гуштқиймалагич НФУ	11796,00	8654,00	3142,00
2	Ос-17	купиртиргич	50785,00	20595,00	30190,00
3	Ос-16	Хамиркоргич ТМН-1М	52759,00	21401,00	31358,00
4	Ос-80	Идиш ювиш машинаси	5119091,00	298610,00	4820481,00
5	Ос-69	Электрофритюрниц ФСЭМ-20	4682095,00	273121,00	4408974,00
6		Қайнатиб пишириш қозони КПКИ-60			
7	Ос-15	Ковуриш шакафи ШПЭС-М3	22097,00	6781,00	15316,00
8	Ос-68	электр това СЭСМ-0,5	4682095,00	273121,00	4408974,00
9	Ос-67	Электроплита ПЭСМ ИМ (2дона)	9188258,00	535984,00	8652274,00
10	Ос-8	Холодильник камераси ШХ 1,056	4123,00	3244,00	879,00
11	Ос-6	Холодильник прилавкаси Бирюза	8127,00	8127,00	
12	Ос-46	Холодильник витрина	3419023,00	256490,00	3162533,00
13	Ос-5	Холодильник шкафи	2860,00	2860,00	
14	Ос-42	Кондиционер ВЕКО	821643,00	133515,00	688128,00
15	Ос-88	Ёғочли журнал столи	553568,00	41518,00	512050,00
16	Ос-83	Кресло (2дона)	3915934,00	228429,00	3687505,00
17	Ос-59	Кроват (2дона) 1,6х2,30	619800,00	54232,00	565568,00
18	Ос-72	Ошхона столи (8дона)	6628712,00	386676,00	6242036,00
19	ос-74	Деворга осадиган темир шкаф (3дона)	4656557,00	271631,00	4384926,00
20	Ос-80	Ёғочли сервант	2372436,00	177934,00	2194502,00
21	Ос-57	Стол(20дона)	3099000,00	271162,00	2827838,00

22	Ос-92	Овқатланадиган стол (4дона)	528840,00	33052,00	495788,00
23	Ос-84	Овқатланадиган ёғоч столи	7908121,00	593109,00	7315012,00
24	Ос-94	Темирли столлар (100дона)	4016000,00	33467,00	3982533,00
25	Ос-85	Мато билан копланган ёғочли стуллар (60дона)	13156238,00	986718,00	12169520,00
26	Ос-35	Темирли стуллар (100дона)	3074940,00	384371,00	2690569,00
27	Ос-58	Ярим юмшоқ стуллар (120дона)	14131440,00	1236501,00	12894939,00
28	Ос-39	Утирғизила диган стул-лар 100дона)	2582500,00	543448,00	2039052,00
29	Ос-62	Идишлар учун тум-бочка 1дона)	175610,00	15366,00	160244,00
30	Ос-53	Идишлар учун тум-бочка 9дона)	855324,00	74841,00	780483,00
31	Ос-61	Хонтахта (2дона) 0,80x1,50	196270,00	17173,00	179097,00
32	Ос-60	Хонтахта (4дона)1,10x1,40	471048,00	41217,00	429831,00
33	Ос-91	Идишлар учун шкаф	284760,00	17797,00	266963,00
34	Ос-20	Темир дарвозалар	1775449,00	458651,00	1316798,00
35	Ос-64	Гардироб (6м.кв)	2355240,00	206083,00	2149157,00
36	Ос-34	Юлдуз районини ўраб турган девол	12438771,00	673764,00	11765007,00
37	Ос-30	Улуғбек дўконининг биноси	117664341,00	6373490,00	111290851,00
38	Ос-22	Космос районининг биноси	47699600,00	21632654,00	26066946,00
39	Ос-23	Юлдуз районининг биноси	552954944,00	47007756,00	505947188,00
40	Ос-25	Нон цехининг биноси	41869589,00	15165438,00	26704151,00
41	Ос-24	Марказий омборхона-нинг биноси	3627550,00	1240243,00	2387307,00
42	Ос-56	Газокосил-ка	628350,00	36656,00	591694,00
43	Ос-28	Квас цистернаси	8 303,00	1 727,00	6576,00
44	Ос-14	Компьютер принтер комплекти билан	1400000,00	625447,00	774553,00
45	Ос-89	Стереосис-тема ролсон DVD	450660,00	45066,00	405594,00
46	Ос-96	Телевизор Samsung La32C350DL	1597364,00	19967,00	1577397,00
47	Ос-13	Факс Панасоник	19851,00	19851,00	

48	Ос-78	Ошхона стеллажи 2 қаватли темир (2дона)	1452868,00	84749,00	1368119,00
49	Ос-77	Ошхона стеллажи 1 қаватли (2дона)	709408,00	41303,00	000025,00
50	Ос-38	Потолок лампаси (15 дона)	68034,00	20971,00	47063,00
51	Ос-81	Муз генератори	1623126,00	94685,00	1528441,00
52	Ос-49	Люстра МГУ (5 дона)	10984154,00	732277,00	10251877,00
53	Ос-48	Люстра Хабиб 9-зол	4911803,00	327457,00	4584346,00
54	Ос-82	Металли стеллаж (4дона)	1044249,00	60915,00	983334,00
55	Ос-90	Кондиционер AQ 24	2073555,00	155514,00	1918041,00
56	Ос-43	Кондиционер Ferette	3121574,00	507256,00	2614318,00
57	Ос-45	Кондиционер Ferette	3121574,00	507256,00	2614318,00

Корхона ўзининг махсуслик хусусиятларидан келиб чиқган ҳолда унинг асосий фондининг бир қисми (машиналар, жиҳозлари ва асбоблари) ундаги ишлаб чиқаришдаги овқатлар, ярим тайёр маҳсулотлари хом ашё ва бошқаларнинг ишлови учун қўлланилса, қолганлари унинг реализацияси ва истеъмолини ташкил этиш учун фойдаланилади.

Агар биринчисида янги истеъмол қиймати ва қийматлар яратилса, иккинчисида асосий фондлар истеъмол этиш шароитини яратишга ҳам сабабли бўлади.

Овқатланиш корхоналарининг ўзига хос хусусияти унинг асосий фондларнинг қўлланилиши билан чегараланмайди. Уларнинг айримлари ишлаб чиқариш жараёнларида ҳам, реализацияда ва истеъмолни ташкил этишда ҳам қўлланилса, айримлари фақат бир функционал жараён операцияларига қатнашади. Масалан, бино ва иншоотлар хом- ашёнинг келишидан, тайёр маҳсулот реализациясигача бўлган барча босқичларда қўлланилади. Лекин совитиш жиҳозлари фақат ишлаб чиқариш ва реализацияда, механик жиҳозлар эса фақат ишлаб чиқариш жараёнида қўлла-

нилади. Ўтказилган илмий тадқиқотлар натижаси бўйича²² умумий овқатланиш корхоналари асосий фондининг қарийб 55% ишлаб чиқаришни, 35% истеъмолни ва 10% маҳсулот реализациясини ташкил этишни таъминлаши аниқланган. Худди шундай ҳисоб “Bistro Gold” кафеси бўйича олиб борилганда ҳам ишлаб чиқариш 59%, истеъмолга 32% ва 9% реализацияда фойдаланилганлиги маълум бўлди.

Умумий овқатланиш корхонасининг асосий фондларини таҳлил қилар эканмиз, уларнинг ишлаб чиқариш жараёнида маҳсулот реализациясида ва маҳсулотлар истеъмолини ташкил этишдаги функцияларига қараб актив ва пассивга бўлинишини кўришимиз мумкин.

Умумий овқатланиш корхонасининг актив асосий фондлар таркибига: жиҳозлар, машиналар, аппаратлар, транспорт воситалари, ишлаб чиқариш инвентари ва инструментлари, ҳисоблаш машиналари ва меҳнат воситалари қирадиди улар корхонанинг техникавий қуролланганлигини ташкил этади. Бу фондлар ўзларининг хусусияти билан корхона маҳсулот ишлаб чиқариш ва ундаги меҳнат унумдорлигининг ўсишига тўғридан тўғри таъсир этади.

Корхонанинг пассив асосий фонди таркибига унинг биноси, иншооти ва шу кабилар қирадики, улар маҳсулот ишлаб чиқаришда тўғридан тўғри таъсир этмасаларда, лекин унинг ишлаб чиқаришда, кулинар маҳсулотининг реализациясида ва маҳсулотлар истеъмолини ташкил этишда қатнашади.

Тадқиқот объекти ҳисобланган “Bistro Gold” кафесининг техникавий даражасини аниқлаш мақсадида, унинг моддий-техник базасининг асосий фондларини, юқорида келтирилганлардан фойдаланиб турли гуруҳларга бўламиз.

“Bistro Gold” кафесининг асосий фондлар рўйхати 2012 йил ҳолатида, яъни 2011-2012 йилларда ўтказилган модернизациялашдан кейинги ҳолати жадвал 1 да келтирилган. Агар “Bistro Gold” кафеси асосий фондларининг

²² Кузнецов В.И. Основные фонды общественного питания и их воспроизводства – М., МИНХ 1975. Стр 6

умумий баланс қиймати 1,022 миллиард сўм бўлса, шундан “Bistro Gold” кафеси %ни, 891107257 сўмни ташкил этади.

“Bistro Gold” кафеси асосий фондларининг техникавий даражасини аниқлаш мақсадида биз корхона техникавий даражасини аниқлаш методикаси бўйича мақсадли гуруҳларга ажратамиз. Улар куйидагилардан ташкил топади:

1. ишлаб чиқариш жиҳозлари;
2. мебеллар ва инвентарлар
3. бино ва иншоотлар
4. бошқа жиҳозлар ва инвентарлар.

Ресторан асосий фондларидан ишлаб чиқариш жиҳозлари гуруҳи рўйхати 2011 йил ҳолатида (жадвал 3) яъни техникавий модернизациялашдан олдинги ҳолати ва ундан кейинги 2012 ҳолати жадвал 4 да келтирилган.

Жадвал 3

“Bistro Gold” кафесининг асосий фонди гуруҳи таркибий қисми 2011 йил

№	Инвен-таръ нуме-ри	Жиҳоз номи	тавсифи				
			маркаси	Унум-дорлиги	Эл.кув-вати	Массаси кг	Эгалла ган юзаси м ²
Механик жиҳозлар							
1		Мясорубка (Гўшт қиймалагич)	МС2-70	70	0,6	6,5	0,019
			МИМ-88	180	1,1	75	0,109
2		Идиш ювиш машинаси	МИ9-1000	1000дона	40	1000	4,1
			ММУ-500	500	26	350	1,36
Иссиқлик жиҳози							
1		Қайнатиб пишириш қозони	КПКИ-60	60	10,5	103	0,75
2		газплитаси	ПЭСМ-1Н	0,48	14	180	0,65

3		Қовуриш шкафи	ЭП-4ЖШ	0,48	9,6	260	0,66
---	--	---------------	--------	------	-----	-----	------

Совитиш жиҳозлари

1		2 камерали совитгич	ШХ 1,12	1,2м ³	0,43	275	1,33
		«Пингвин» совут гич прилавкаси	ПВХС 1 0,5	0,5м ³	0,36	400	2,42

Салқинловчи жиҳозлар

2	ОС42	Кондиционер	ВЕКО OSI	2,5/0,4	1,2/1,5	10,4/34	0,1
---	------	-------------	----------	---------	---------	---------	-----

Жадвал 4

“Bistro Gold” кафесини асосий фонди гурухи таркибий қисми 2012 йил

№	Инве н- тарь номер и	Жиҳоз номи	тавсифи				
			маркаси	Унум- дорлиги кг/соат	Эл.кув- вати кВт	Массаси кг	Эгаллаган юзаси м ²
Механик жиҳозлар							
1		Мясорубка (Гўшт қиймалагич)	НФУ	90	1,1	12	0,1
			МИМ 82	250	1,1	55	0,17
2		Идиш ювиш машинаси	МУ 500А	500	12	250	1,5
3		Хамирқоргич	ТММ 1М	160	2,6	250	0,89
4.		Кўпиртирувчи машина		80	2,2	300	0,86

Иссиқлик жиҳози

1		Қайнатиб пиши риш қозони	КПЭ 60	60	9,33	210	0,6
			ПЭСА 60	60	10,5	103	0,88
2		газплитаси	ПЭСМ 1Н	0,24	3,6	110	0,35
			ПЭСМ 4	0,48М ²	14	210	0,71
3		Қовуриш шкафи	ЭП 4ЖШ	0,48	14	200	0,32

			ЭШ 3И	0,38	9	310	0,95
5		Электро-фритюрница	ФЭСМ 20	20	7,5	90	0,36
6			ФНЭ 5	8	4	25	0,11

Совитиш жиҳозлари

		Совутгич витринаси	ПВХ 1 0,30	0,54м ³	0,375	275	1,7
		Совутгич шкафи	ШХ 0,4	0,4/80	0,45	180	0,5

Салқинловчи жиҳозлар

1	ОС90	Кондиционер	AQ 24	3,5/3,9	1,28/1,8	10,4/34	0,2
2	ОС43	Кондиционер	Ferette	5,0/0,55	1,8/1,7	14/42	0,8

Ушбу гуруҳга кирувчи кўп сонли, турли мақсадда қўлланиладиган жиҳозларни, ўзларининг функциясидан келиб чиққан ҳолда тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш, уни тарқатиш ёки муомалага чиқариш ҳамда овқатланишни ташкил этишда қўлланилиши билан турлича гуруҳлаш мумкин.

Жиҳозларни гуруҳлашда уларнинг умумий аломатларидан келиб чиқиб: нимага тайинланиши, маҳсулотга таъсир характери, функционал белгиси ва бошқалардан фойдаланиш мумкин.

Шуларни инобатга олган ҳолда уларнинг функционал қайси жараёнини бажаришига қараб:

1. Механик жиҳозлар;
2. Иссиқлик жиҳозлари,
3. Совитиш жиҳозлари
4. Салқинловчи жиҳозлар гуруҳига бўлинади.

Жиҳозларнинг техникавий даражасини аниқлашда уларга қўйилган умумий талаблардан келиб чиққан ҳолда улардан унумли фойдаланишга, яъни эксплуатация қилишда фойдаланиладиган кўрсаткичлардан фойдаландик.

Овқатланиш корхоналари жиҳозларига қўйилган умумий талаблар, шартли равишда технологик, эксплуатацион, энергетик, конструктив ва иқтисодий талабларга бўлинади ва булар 1 расмда келтирилган

Жиҳозларга бўлган талаблар уларнинг тўғри эксплуатация қилиш, яратилишида оптимал вариантларини танлаш, ишлаб чиқариш хавфсизлиги ва санитария қоидаларини амалга ошириш, ишлаб чиқариш ва хизматлар сарф- харажатини камайтиришга ва ҳ.к.асосланади.

Агар биз, бу талаблар моҳияти ҳақида гапирсак, унда технологик талаблар деганда, уларнинг ишлаш режимининг максимал даражада бажарилишини таъминлаш, лойиҳа параметрларига мослигини аппарат ишчи камерасининг тузилиши, ортиш ва бўшатиш курилмасининг маҳсулотлар қайта ишлови, физикавий ва кимёвий жараёнларига тайёр маҳсулот сифатини яхшилашга тўғри келишига тушунилади.

Жиҳозларнинг технологик параметрларига улардаги ҳарорат ва босим кучи, маҳсулотнинг аппарат бўйлаб ҳаракат тезлиги ва ҳ.к. кирадики, улар ҳали жиҳозларда қайта тайёрлов жараёнлар талабларидан келиб чиқиб, тайёр маҳсулотлар сифатига таъсир этувчи асосий омиллар ҳисобланади.

Худди шундай, эксплуатацион талаблар, жиҳозларни ишлатишда, хизмат кўрсатишда оддий бажарилишини, кам меҳнат сарф этилиши, унинг коррозияга чидамлигини , кўриб чиқиш, тозалаш, таъмирлаш осон бўлиши; сабабсиз, тўхтовсиз ва шовқинсиз ишлашини таъминлашни бажаради.

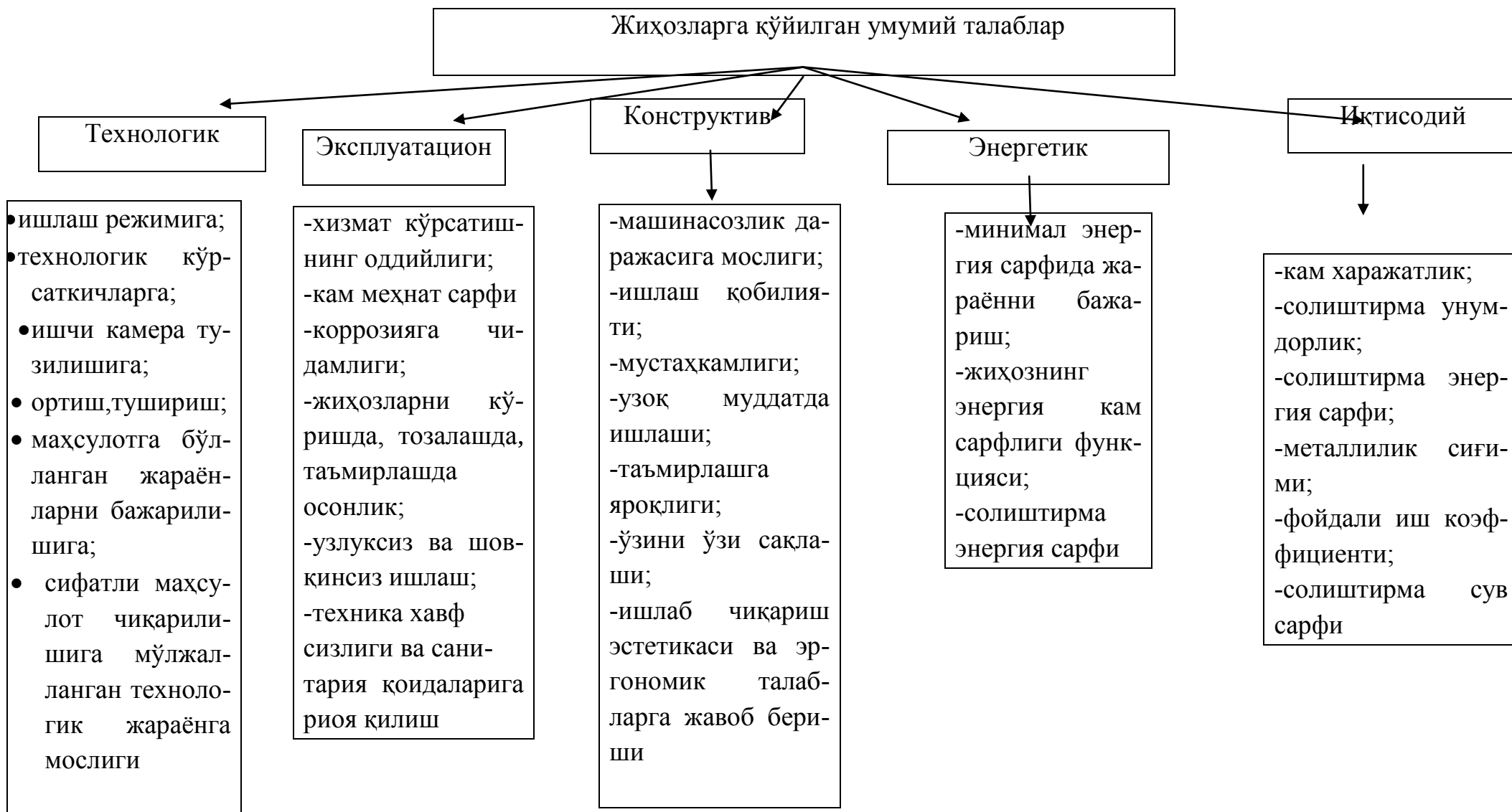
Эксплуатацион талаблар, жиҳозларнинг қўлланилишидаги техника хавфсизлиги ва ишлаб чиқариш санитарияси талаб ва қоидалари билан бевосита боғлиқ равишда бўлади. Уларга жиҳозларнинг ишлашида ҳавонинг тозаллиги, нормал ёруғликнинг бўлиши, ионизациядан, қизил ва ультрабинафша нурлардан, электромагнит нурланишдан ҳимояланганлиги; шовқин , вибрация, ультратовуш, электр токини уришидан, электростати зарядлар пайдо бўлишидан , юқори ва паст ҳароратдан , механик, кимёвий , биологик факторлардан ҳимояланиши; жиҳозларнинг ўралганлиги, электр

блокировка, сигнализация ва назорат ускунаарида турли рангларнинг қўлланилиши таъминланган бўлиши керак.

Энергетик талабларнинг асосий мақсади машина ёки аппарат технологик жараёни бажаришда минимал миқдорда энергия сарфлаш ёки аппаратнинг энергия камсарфлик функцияси бўлиши ҳисобланади. Иссиқлик аппаратларида иссиқлик миқдори, механик машиналарнинг ҳаракат қисмларининг енгиллаштирувчи воситалар бўлиши ва бошқалар кўзда тутилади. Энергетик талабнинг барча хилдаги жиҳозлари учун кўрсаткичи бу: тайёр маҳсулот бирлигига тўғри келувчи солиштирма энергия сарфи ҳисобланади.

Конструктив талабнинг асосий моҳияти, жиҳозлар конструкциявий тузилишининг замонавий машинасозлик даражасида бўлишидир.

Жиҳозларнинг ишлаш қобилияти ишончлиги, мустаҳкамлиги, узоқ муддатда ишлай олиши, таъмирлашга яроқлиги, ўзини ўзи сақлай олиши, ишлаб чиқариш эстетик ва эргономик талабларга жавоб бериши конструктив талабларнинг асосини ташкил этади. (1-расм).

Расм-1 Овқатланиш корхонлари жиҳозларига қўйиладиган умумий талаблар

Худди шунингдек, иш қобилияти деганда машина ва аппаратнинг техникавий ҳужжати талаблари бўйича, маълум берилган параметрлар функцияларининг бажарилиши қобилияти тушунилади.

Жиҳозларни ишончлиги эса унинг маълум берилган вақтгача бузилмасдан ишлашига тушуниб, миқдор жиҳатдан жиҳозларнинг бузилмасдан ишлаган вақтининг оптимал техникавий фойдаланиш коэффициентига кўпайтмаси билан баҳоланади.

Албатта, жиҳозларнинг ишончли ишлаши уларнинг бузилмасдан узоқ муддатда, таъмирга яроқлилиги ва сақланишига боғлиқ булади.

Жиҳозларнинг ишламай қолиши, бу уларнинг иш қобилиятининг бузилганлигидандир, ишончлигининг пасайиши ва таъмирга муҳтожлигидан дарак беради. Жиҳозларнинг ишламай қолиши тўсатдан ёки унинг эскиргани (издан чиқиши) сабабли бўлиши мумкин.

Узоқ муддатда ишлаши, жиҳозларнинг маълум чегаравий ҳолатдаги техникавий хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш учун танаффуслардан иборат иш қобилияти тушунилади ва у жиҳознинг ресурси ёки хизмат муддати билан характерланади. Ресурс тушунчаси бу тайёрланган заводнинг ўрта ва капитал таъмирлашни ҳисобга олган ҳолда қафолатланган вақти бўлса, хизмат муддати жиҳознинг чегаравий ҳолатгача ёки буткул ҳисобдан чиқаришгача бўлган календар эксплуатация қилиш муддатига тушунилади.

Таъмирга яроқлиги бу жиҳознинг ишламай қолиши ва бузилишини огоҳлантирувчи, аниқловчи ва уни бартараф этиш қобилияти бўлиб, улар техникавий хизмат кўрсатиш ва таъмирлашга мойиллиги ҳисобланади.

Ўзини сақлаш бу жиҳозларнинг сақлашда ва транспортировка қилишда эксплуатацион кўрсаткичларини ўзгартирмасдан сақлаш тушунилади.

Жиҳозларнинг техникавий эстетикаси деганда, техника ва саноатдаги бадий (дизайнли) конструкцияланиш бўлиб, унинг воситалари ва ташкилий ишларига жиҳозларнинг бадий тайёрланиши, ёритилиши ва шамоллашининг рационал кўринишида бўлиб, хона жиҳоз рангларининг мослиги, қулай иш кийимларининг бўлиши, замонавий санитар гигиеник қурилмалар,

турли хилдаги сигнал рангларининг бўлиши, хавфсиз белгилар ва функционалл мусика вахк бўлиши тушунилади.

Эргономик (юнончадан *ergon*-иш, *nomos* -қонун) талабларини: гигиеник (ёруғлик, микроклимат, ҳавонинг тозалиги, магнит ва электромайдондан унинг кучланганлигини, товуш босими ва вибрацияси кўрсаткичлар нормаллиги; антропометрик (конструкциянинг юзаси) ва гавдасининг нормал ҳолати инсоннинг ва психофизиологик (одамнинг кучи, тезлиги, энергияси, кўриш, эшитиш ва сезиш қобилияти) кўрсаткичлари мослиги ва психологик нормативларга (одамнинг енгил ва тез, маълум ҳажмда ва тезликда ахборот-ни қабул қилиш) мос бўлишлиги талаб этилади.

Умуман олганда ,жиҳозларнинг ўлчамлари, бошқарув пульталари ва уларнинг формаси, инсоннинг эргономик ва антропологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда бўлиши талаб этилади.

Овқатланиш корхоналари жиҳозларининг иқтисодий талаблари машина ёки аппаратларнинг юқори техникавий иқтисодий кўрсаткичларини сақлаган ҳолда унинг тайёрланиши, ўрнатилиши ва эксплуатация қилишда минимал сарф харажат қилиш тушунилади.

Иқтисодий талаблар кўрсаткичларига: солиштирма унумдорлик, солиштирма энергия сарфи, солиштирма металл сиғими ва фойдали иш коэффициенти киради.

Шундай қилиб, жиҳозларга қўйилган умумий талабга жами 17 та бўлиб, улардан унумли фойдаланишга, яъни эксплуатация қилишда асосий эксплуатацион кўрсаткичларни ишлатамиз. Чунки, улардан фойдаланишда бажарилаётган ишларини баҳолаш, бир бирига таққослаш ва танлаш мумкин бўлади.

Эксплуатацион кўрсаткичлар шартли бўлиши жиҳозларнинг техникавий иқтисодий кўрсаткичларига боғлиқ равишда кўрилади ва жиҳозларнинг иши мунтазам равишда кузатилиб, баҳоланади иш унумдорлигини ошириш мақсадида такомиллаштирилиб борилади.

Агар асосий эксплуатацион кўрсаткичларга: жиҳозларнинг ишлатилиш коэффициенти, унумдорлиги, солиштирма унумдорлиги, фойдали иш коэффициенти, солиштирма энергия сарфи, солиштирма металл сиғими, ишлов юзасига тўғри келадиган кучланиш ва машина қуввати деб ҳисобласак, уларнинг техникавий даражасини аниқлашда унинг унумдорлиги, экспорт сарфи (қуввати), солиштирма металл сиғими (оғирлиги) ва жиҳоз эгаллаган юза (майдон)ини қабул қилдик.

Шудай қилиб, жиҳоз унумдорлиги ҳар бир технологик жиҳоз учун катъий алоҳида ҳом ашё ва иш режимига боғлиқ ҳолда аниқланади.

Энергия сарфини ҳисобга олиш учун, солиштирма энергия сарфи кўрсаткичи қўлланилади. Иссиқлик аппаратлари учун солиштирма иссиқлик

$$q = Q_{\text{сарф}} / G_{\text{м.м}}$$

бу ерда: $G_{\text{м.м}}$ - тайёр маҳсулот массаси (миқдори) кг ёки дона.

Жиҳозларнинг солиштирма металл сиғими m , жиҳоз характерли параметри (ҳажми ёки майдони) бирлигидаги металлнинг сарфи бўлиб, қуйидагича аниқланади:

$$m = M / V_0; \quad m = M / F_0;$$

бу ерда: M жиҳоз металл конструкциясининг массаси, кг.

V_0 - ишчи камера ҳажми, м^3

F_0 - ишчи юза (қовуриш) майдони, м^2 ;

Узлуксиз ҳаракатдаги жиҳозларнинг металл сиғимини назарий иш унумдорлиги орқали, яъни уни жиҳоз металл конструкциясига бўлиш билан ҳисоблаш мумкин:

$$m = Q_m / M$$

Иссиқлик жиҳозларига мансуб, эксплуатацион энергетик кўрсаткичга, ишлов юзасига тўғри келадиган кучланиш $T (\text{Вт} / \text{м}^2)$ киради:

$$T = Q_{\text{сарф}} / F \cdot \tau$$

Бу ерда: $Q_{\text{сарф}}$ сарф этилган иссиқлик миқдори, Дж/кг;

F - қиздириладиган юза майдони, м^2

T - аппаратнинг ишлаш давомийлиги, с.

Жиҳозларнинг (машиналар) сарфланадиган қуввати (N), ишчи орган ўқиға сарфланган қувватига тенг бўлиб, бу ўз ўрнида маҳсулотнинг қайта ишловига (N_M) узатмаларга сарфланган қуввати (N_y) йиғиндисига тенгдир:

$$N = N_M + N_y$$

Маҳсулотларнинг механикавий қайта ишловига кетган:

- машина ишчи органининг илгариланма ҳаракатида: $N_{M,u} = P \cdot \vartheta$, Вт;
- машина ишчи органининг айланма ҳаракатида: $N_{M,a} = M \cdot \omega$, Вт;

бу ерда: P қайта ишлов маҳсулотга ишчи орган таъсир кучи ёки маҳсулотнинг қарама қаршилиқ кучи, Н;

M - айланма момент, н.м.

ϑ - маҳсулотга нисбатан ишчи органнинг илгариланма тезлиги, м/с;

ω - маҳсулотга нисбатан ишчи органининг бурчак тезлиги, рад/с.

Маҳсулотни узатишга кетган қувват: $N_{y,M} = P_y \cdot \vartheta_y$

Маҳсулотнинг илгариланма ҳаракатида: $N_{y,a} = M_a \cdot \omega_a$, Вт ;

Маҳсулотнинг айланма ҳаракатида:

Бу ерда: P_y маҳсулотнинг илгариланма ҳаракати учун талаб этилган куч, Н

M_a - маҳсулотнинг айланма ҳаракати учун талаб қилинган куч моменти, н/м;

ϑ_y - маҳсулотнинг ишчи камерага нисбатан илгариланма ҳаракат тезлиги, м/с

ω_a - маҳсулотнинг ишчи камерага нисбатан айланма ҳаракат бурчак тезлиги, рад/с;

Ишчи орган ўқиға кетган қувват технологик ёки қувватнинг фойдаи сарфи дейилади. Лекин машинанинг умумий қувватининг сарфига, машина узатмаларини ва бажарувчи механизмларининг ҳаракати ҳам сарф бўлиши керак.

Шунинг учун машинанинг ишлашига сарф бўладиган умумий қувват:

$$N_y = N / \eta$$

Бу ерда: η машинанинг фойдали иш коэффициенти (ФИК).

Жиҳозларнинг катталигидан келиб чиқган эгаллаган жойини ҳам инобатга олсак, унда уларнинг фақат эгаллаган майдони ҳисобга оинади.

Юқорида келтирилган ишланмалардан келиб чиқган ҳолда “Юлдуз” ресторани асосий фондидаги жиҳозлар ўзларининг асосий умумий талаблари бўйича 2,3 жадвалда 2011 йил модернизациягача бўлган вақтда 2012 йил ундан сўнги ҳолатда келтирилган.

Корхона асосий фондининг мебеллар ва инвентарлар 5 жадвалда бино ва иншоотлар 5 жадвалда ва бошқа жиҳозлар ва воситалар 6 жадвалда келтирилган.

Жадвал-5

“Gold Bistro” кафесини асосий фонди, мебеллар ва инвентарлар гуруҳи таркибий қисми рўйхати

Мабел жиҳозлари								
№	номи	Баланс қиймати	Ой бошида- ги	қолдиқ қиймати	Аморти- зация		Солиқ кодекси	Ҳисоб- ланган қолдиқ
Ос-88	Ёғочли журнал столи	553568,00	41518,00	512050,00	94,10	02,40	15	6920,0
Ос-83	Кресло (2дона)	3915934,00	228429,00	3687505,00	94,10	02,90	10	32633,00
Ос-72	Ошхона столи (8дона)	6628712,00	386676,00	6242036,00	94,10	02,90	10	55239,00
Ос-80	Ёғочли сервант	2372436,00	177934,00	2194502,00	94,10	02,40	15	29655,00
Ос-57	Стол(20дона)	30 99000,00	271162,00	2827838,00	94,10	02,40	15	38737,00
Ос-92	Овқатланади ган стол (4дона)	528840,00	33052,00	495788,00	94,10	02,40	15	6610,00
Ос-	Темирли	4016000,00	33467,00	3982533,00	94,10	02,40	10	33476,00

94	столлар (100дона)							
Ос-35	Темирли стуллар (100дона)	3074940,00	384371,00	2690569,00	94,10	02,40	10	25624,00
Ос-58	Ярим юмшоқ стуллар (120дона)	14131440,00	1236501,00	12894939,00	94,10	02,40	15	176643,00
Ос-62	Идишлар учун тум- бочка 1дона)	175610,00	15366,00	160244,00	94,10	02,40	15	2195,00
Ос-91	Идишлар учун шкаф	284760,00	17797,00	266963,00	94,10	02,40	15	3559,00

Жадвал 6

Бино ва иншоотлар

Ос-23	кафенинг биноси	552954944,00	47007756,00	505947188,00	94,10	02,20	5	2303979,00
Ос-24	омборхона- нинг биноси	3627550,00	1240243,00	2387307,00	94,10	02,20	5	15115,00

Жадвал -7

Бошқа жиҳозлар ва воситалар

Ос-14	Компьютер принтер комплекти билан	1400000,00	625447,00	774553,00	94,10	02,50	20	23333,00
Ос-89	Стереосис- тема ролсон DVD	450660,00	45066,00	405594,00	94,10	02,90	20	7511,00
Ос-96	Телевизор Samsung La32C350DL	1597364,00	19967,00	1577397,00	94,10	02,40	15	19967,00

Ос-13	Факс Панасоник	19851,00	19851,00		94,10	02,40	20	
Ос-78	Ошхона стеллажи 2 қаватли темир (2дона)	1452868,00	84749,00	1368119,	94,10	02,90	10	12107,00
Ос-77	Ошхона стеллажи 1 қаватли (2дона)	709408,00	41303,00	000025,0	94,10	02,90	10	5912,00
Ос-38	Потолок лампаси (15 дона)	68034,00	20971,00	47063,00	94,10	02,90	10	567,00
Ос-49	Люстра МГУ (5 дона)	10984154,00	732277,00	10251877 ,	94,10	02,90	10	91535,00
Ос-82	Металли стеллаж (4дона)	1044249,00	60915,00	983334,0	94,10	02,90	10	8702,00

Корхонанинг асосий фондларининг бундай гуруҳланиши унинг техникавий даражасини аниқлаш мақсадида ва асосий фонд таркибидаги жиҳозларни ва бошқаларни инновацион йўл билан янгилаш корхона ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини ошириш ҳисобланади.

4. “Gold Bitro” кафесининг техникавий даражасини ҳисоблаш ва олинган натижалар таҳлили

Ҳисоблашда жадвал-7да келтирилган ишлаб чиқариш, тарқатиш ва овқатланишни ташкил этиш жиҳозларининг техникавий даражасини 3-параграфда келтирилган методика билан “Bistro Gold” кафесининг техникавий даражасини ҳисобладик. Асосий фондни ташкил этувчи бошка гуруҳ моддий бойликлари эса амортизацион эскириш ҳолати ҳисоби бўйича қабул қилинди ва техникавий даража коэффицентига тенглаштирилди.

Жиҳозларнинг техникавий даражасини, аниқроғи техникавий даража коэффицентини аниқлашни иссиқлик жиҳознинг техникавий даражаси ҳисоби мисолида кўриб чиқамиз.

Ўзгарувчан база асосида иссиқлик жиҳознинг техникавий даражасининг 3.параграфда келтирилган метод бўйича ҳисоби илова келтирилган, унинг натижалари эса 7 жадвалда келтирилган.

8-жадвалда ҳисобга олинган корхона модернизациясига корхонада нормал ишлаб турган ФЭСМ-20, ФНЭ-5 фритюрница турдаги жиҳозлари, янги ишлаб чиқарилган жиҳозлар (фритюрницалар) ФСЭМ-20, ФСЭН-16 билан таққосланди. Бунда, уларнинг x_1 - (иш унумдорлиги) кг/соат, x_2 - қуввати кВт, x_3 - эгаллаган жойи, m^2 , инobatга олинади. Ушбу кўрсаткичлар ҳам техникавий, ҳам иқтисодий томондан муҳим ҳисобланиб, уларнинг миқдори корхона самарадорлигигани салмоқли таъсир этади.

Ўзгарувчан база асосида иссиқлик жиҳозининг техникавий даражасини
ҳисоблаш

Жиҳозлар		Кўрсаткичлар				Техникавий даража коэффициенти			
		X_1 кг/соат	X_2 кВт	X_3 кг	X_4 м ²	1-база бўйича $K_{тд1}$	2-база бўйича $K_{тд2}$	1-база бўйича 2-база шартида	2-база бўйича 1-база шартида
А	Электрофритюр- ница ФСЭМ-20	20	7,5	9,0	0,36	1	2,52	0,9	2,28
Б	Фритюрница ФСЭМ-16	16	6	18	0,2	0,57	1,5	0,7	1,49
	База								
1	ФЭСМ-20	20	7,5	90	0,36				
2	ФНЭ-5	8	4	25	0,11				
	Кўрсаткичлар бўйича салмоқлик коэффициенти	0,25	0,25	0,25	0,25	Ҳаммаси учун			
		0,13	0,69	0,07	0,09	1 база учун 2 база шароитида			
		0,14	0,44	0,21	0,19	2 база учун 1 база шароитида			

X_1 – жиҳоз унумдорлиги ,кг/соат;

X_2 – эл.двигатели қуввати, кВт;

X_3 -массаси, кг

X_4 - эгаллаган жойи , м²

1) 1-база бўйича оғирлик коэффициентини ҳисоблаймиз:

$$r=1 \quad i=1 \quad a_{11}^* = \frac{x'_{11}}{x'_{12}} \times a_{12} = 0,25 \times \frac{8}{20} = 0,1$$

$$r=1 \quad i=2 \quad a_{21}^* = a_{21} \times \frac{x'_{21}}{x'_{22}} = 0,25 \times \frac{4}{7,5} = 0,53$$

$$r=1 \quad i=3 \quad a_{31}^* = a_{31} \times \frac{x'_{31}}{x_{32}} = 0,25 \times \frac{25}{90} = 0,06$$

$$r=1 \quad i=4 \quad a_{41}^* = a_{41} \times \frac{x'_{41}}{x_{42}} = 0,25 \times \frac{0,11}{0,36} = 0,07$$

$$\sum_{i=1}^4 a_{i2}^* = a_{11}^* + a_{21}^* + a_{31}^* + a_{41}^* = 0,1 + 0,53 + 0,06 + 0,07 = 0,76$$

a_{ij}^* номерлаймиз ва

$$a_{11} = \frac{a_{11}^*}{\sum} = \frac{0,1}{0,76} = 0,13$$

$$a_{21} = \frac{a_{21}^*}{\sum} = \frac{0,53}{0,76} = 0,69$$

$$a_{31} = \frac{a_{31}^*}{\sum} = \frac{0,06}{0,76} = 0,07$$

$$a_{41} = \frac{a_{41}^*}{\sum} = \frac{0,07}{0,76} = 0,09$$

2) 2-база бўйича оғирлик коэффициентини ҳисоблаймиз:

$$r=1 \quad i=1 \quad a_{12}^* = a_{12} \times \frac{x'_{12}}{x'_{12}} = 0,25 \times \frac{20}{8} = 0,62$$

$$r=1 \quad i=2 \quad a_{22}^* = a_{22} \times \frac{x'_{22}}{x'_{21}} = 0,25 \times \frac{7,5}{4} = 1,87$$

$$r=1 \quad i=3 \quad a_{32}^* = a_{32} \times \frac{x'_{32}}{x_{31}} = 0,25 \times \frac{90}{25} = 0,9$$

$$r=1 \quad i=4 \quad a_{42}^* = a_{42} \times \frac{x'_{42}}{x'_{41}} = 0,25 \times \frac{0,36}{0,11} = 0,81$$

$$\sum_{i=1}^4 a_{i2}^* = a_{12}^* + a_{22}^* + a_{32}^* + a_{42}^* = 0,62 + 1,87 + 0,9 + 0,81 = 4,2$$

a_{ij}^* номерлаймиз ва

$$a_{12} = \frac{a_{12}^*}{\sum} = \frac{0,62}{4,4} = 0,14$$

$$a_{22} = \frac{a_{22}^*}{\sum} = \frac{1,87}{4,2} = 0,44$$

$$a_{32} = \frac{a_{32}^*}{\sum} = \frac{0,9}{4,2} = 0,21$$

$$a_{42} = \frac{a_{42}^*}{\sum} = \frac{0,81}{4,2} = 0,19$$

$$\text{Ҳисоб:} \quad Km\partial_1 = \sum_{i=1}^4 a_i \frac{x_{ij}}{x_{\partial i}}$$

1) 1 база буйича

$$\text{А. } Km\partial_1 = 0,25 \times \frac{20}{20} + 0,25 \times \frac{7,5}{7,5} + 0,25 \times \frac{90}{90} + 0,25 \times \frac{0,36}{0,36} = 0,25 \times 4 = 1$$

$$\text{Б. } Km\partial_1 = 0,25 \times \frac{16}{20} + 0,25 \times \frac{6}{7,5} + 0,25 \times \frac{18}{90} + 0,25 \times \frac{0,2}{0,36} = 0,25 \times (0,8 + 0,8 + 0,2 + 0,5) = 0,57$$

2) 2 база буйича

$$\text{А. } Km\partial_2 = 0,25 \times \left(\frac{20}{8} + \frac{7,5}{4} + \frac{90}{25} + \frac{0,36}{0,11} \right) = 0,25 \times (2,5 + 1,8 + 2,6 + 3,2) = 2,52$$

$$\text{Б. } Km\partial_2 = 0,25 \times \left(\frac{16}{8} + \frac{6}{4} + \frac{18}{25} + \frac{0,2}{0,11} \right) = 0,25 \times (2 + 1,5 + 0,72 + 1,81) = 1,5$$

1чи база буйича 2 база шартлари

$$\text{А. } Kmm_2 = 0,13 \times 1 + 0,69 \times 1 + 0,07 \times 1 + 0,09 \times 1 = 0,13 + 0,69 + 0,07 + 0,09 = 0,9$$

$$\text{Б. } Kmm_2 = 0,13 \times 0,8 + 0,69 \times 0,8 + 0,07 \times 0,2 + 0,09 \times 0,5 = 0,10 + 0,55 + 0,01 + 0,04 = 0,7$$

2чи база буйича 1 база шартлари

$$\text{А. } Kmm_2 = 0,14 \times 2,5 + 0,44 \times 1,8 + 0,21 \times 2,6 + 0,19 \times 3,2 = 0,35 + 0,79 + 0,54 + 0,60 = 2,28$$

$$\text{Б. } Kmm_2 = 0,14 \times 2 + 0,44 \times 1,5 + 0,21 \times 0,72 + 0,19 \times 1,81 = 0,28 + 0,66 + 0,15 + 0,34 = 1,49$$

Ҳисобланаётган жиҳозларнинг танланган кўрсаткичларини бир хил салмоқликга эга деб қабул қиламиз (0,25дан) ва 1 база жиҳозлари кўрсаткичлари бўйича салмоқлик (оғирлик) коэффицентини ҳисоблаймиз ва 7-жадвалга киритамиз. Ушбу ҳисоб натижасини таҳлилидан кўришиб турибдики, бир хил шароитда иккала база жиҳозлар кўрсаткичларидан уларнинг қуввати бошқалардан кўп, худди шундай иккаласидан ФЭСН -20 кўпроқ энергия сарфлар экан. Лекин шу жиҳоз кўрсаткичларининг салмоқлик коэффицентларини таққослаганда қарийб бир хил унумдорликга эга бўлсада,

унинг оғирлиги (металл сиғими) эгаллаган жойи қарийб 10 баробар кам экан. Энди янги ишлаб чиқарилган ҳозирда сотувда мавжуд ФЭСМ- 20, ФСЭН -16 фритюрницаларни базада мавжудлиги билан таққослаймиз ва олинган ҳисоблар натижасини 7-жадвалга киритамиз.

Янги таклиф этаётган ФСЭМ- 20нинг худди шундай базадагиси билан $K_{\text{тд}}=1$ эканлигини кўряпмиз. Лекин, базадаги иккинчисидан $K_{\text{тд}} 2,52$ баробар катта экан. Худди шундай ФСЭМ -16, ФСЭМ- 20дан кичик $K_{\text{тд1}}=0,57$, ФНЭ- 5 дан эса $K_{\text{тд2}}=1,5$ катталигини кўришимиз мумкин. Агар ишлаб чиқаришда бўлган 1 база бўйича 2 база шарти билан, аниқроғи иккинчи эскирган бўлса ҳам, унинг (ФНЭ-5) шартларини инобатга олган ҳолда ҳисоблаганда А жиҳоз ФСЭМ-20 $K_{\text{тд}}^*=0,9.$, Б. жиҳоз ФСЭН-16 $K_{\text{тд}}^*=0,7$ бўлиб устунлиги кўрсатиляпти. Худди шундай 2 база бўйича 1 база (ўзига ўхшаган, фақат йил ҳисобида олдинроқ ишлаб чиқарилган) шартида ҳам уларнинг техникавий даражаси юқори эканлигини кўришимиз мумкин:

$$K_{\text{тд2а}}^*=2,28 \quad K_{\text{тд2б}}^*=1,49$$

Албатт, бундай ҳисобнинг бажарилиши ва ҳисоб натижаларининг таҳлили асосида жиҳозларни янгилаш, яъни корхона жиҳозланиши бўйича кўпгина қўшимча маълумотлар олиш мумкин бўлади.

Корхонадаги қолган жиҳозларнинг техникавий даражасини аниқлашда айнан юқорида келтирилган метод асосида ҳисоблаб, корхона асосий воситалари жамланма $K_{\text{тд}}$ - техникавий даража жадвалига киритамиз.(жадвал 9).

Жадвал 9

асосий фондлари $K_{\text{тд}}$ техникавий даражасини ҳисоблаш.

№	Корхона асосий воситалар гуруҳлари ва унинг таркиби	маркаси	Техникавий даража коэффиценти		ўртача $K_{\text{мд}} = \left[\frac{\sum_{n=i}^i K_{\text{мд is}}}{n} \right]$ қиймати	
			1-база бўйича	2-база бўйича	$K_{\text{тд2}}$	

	Механик жиҳозлар					
	Гуштқиймалагич	НФУ	2,47	1,94	2,2	
	Гуштқиймалагич	МИМ-82	5,65	1,36	3,5	
	Купиртиргич		1,06		1,06	
	Купиртиргич		0,9		0,9	
	Хамиркоргич	ТМН-1М	0,9		0,9	
	Идиш ювиш машинаси		0,85	1	1	
					1,59	
	Иссиқлик жиҳозлари					
	Электрофритюр- ница	ФСЭМ-20	1	2,52	1,76	
	Фритюрница		0,57	1,5	1,03	
	К.пишириш козони	КПКИ-60	0,83	1,4	1,1	
	Ковуриш шакафи	ШПЭС-М3	3,8	2	3	
	электр това	СЭСМ-0,5	1,02	1	1,01	
	Электроплита	ПЭСМ ИМ(2дона)	2,4	2,8	2,6	
					1,75	
	Совитиш жиҳозлари					

	2 камерали совитгич	ШХ 1,056	2,02	1	3,02	
	«Бирюза» совут гич прилавкеси	Бирюза	4,31	3	3,6	
	Совутгич витринаси	ПВХ 1 0,30	0,2	0,6	0,4	
	Совутгич шкафи	ШХ 0,4	0,4	0,5	0,45	
					1,87	
	Салқинловчи жихозлар					
	Кондиционер	AQ 24	2,03	1,02	1,5	
	Кондиционер	Ferette	2,06	1,2	1,6	
					1,53	
						1,68

Жадвалдаги натижалардан кўриниб турибдики, корхона асосий фондининг жихозлар гуруҳи ўртача техникавий даражаси $K_{\text{тд}}=1,68$ тенг бўлиб, бу корхонадаги жихозларнинг катта қисми ҳозирги замон талабига биноан янгиланганлиги ва айниқса, совитиш жихозлар гуруҳ бошқаларга нисбатан янги эканлигини билдиради. Ушбу ҳисобларнинг ўтказилиши яна шу билан эътиборлики, бунда корхонанинг модернизация инновация ҳолатини ҳам аниқлаш мумкин. Худди шундай янги олинадиган жихозларнинг турли кўрсаткичларининг рационал миқдорини, типини, энергия сарфини, шунингдек метал сиғимини, эгаллаган ишлаб чиқариш майдонидан рационал фойдаланиш мумкин. Худди шунингдек, корхона асосий фондининг бино ва иншоотлар, мебел ва инвентарлар ва бошқалар ҳам 56.7 % да янгиланган самарадорлигини оширишда катта таъсир этади.

Шундай қилиб, корхонанинг моддий техника базаси асосий фондлари бўйича ўртача техникавий даражаси $K_{\text{тд}}=1,68$ га тенг бўлади. Ундаги қўлланилаётган механик жихозларнинг гуруҳи $K_{\text{тд}}=1,59$ ва салқинловчи жихозлар $K_{\text{тд}}=1,53$ бошқаларга нисбатан анча паст экан. Масалан, корхона

жиҳозларининг ўртача техникавий даражасидан 5,4%га паст.Совитиш жиҳозлари гуруҳи 11,3%га кўп. Иссиқлик жиҳозлари гуруҳининг техникавий даражаси эса корхона ўртача техникавий даражасига яқинроқ экан. Шунинг учун корхонада хизмат сифатини кўтариш мақсадида ишлаб чиқаришдаги механик жиҳозларни, ҳамда хизмат кўрсатиш жойларидаги салқинловчи аппаратларни замонавий типдагилари билан алмаштириш кераклиги тасдиқланяпти.

5. Самарканд шаҳар “GOLD BISTRO” кафесиди ҳаёт хавфсизлиги талаблари ва шароитлари

5.1. Кафеда меҳнатни муҳофаза қилиш борасидаги эргономика, метрология

«Барча ишловчиларнинг – иқтисодий, демократик, сиёсий ишловчиларнинг асл мақсади инсонга муносиб турмуш ва фаолият шароитларини яхшироқ қилишдан иборат»²³.

Ўқувчиларнинг ана шу фикрларидан келиб чиқиб, ҳар бир хўжалик юритувчи субъектларда, корхона ва муассаса, ташкилот, бирлашмаларда, қўйинки инсон меҳнат фаолиятини амалга ошираётган барча жойларда, унга муносиб иш шароитларини яратиш, унинг соғлиги, ҳаёт фаолияти хавфсизлигини таъминлаш биринчи галдаги вазифа бўлиб ҳисобланади.

Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги меҳнат муҳофазасининг ҳуқуқий, қонуний асосини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва турли вазирликларнинг кўрсатмалари ва буйруқлари ташкил этади. Конституциянинг IX боби иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларни ҳимоясига қаратилган. 36-моддада «Ҳар бир шахс қонунда кўрсатилган тартибда меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, одилона шароитларда меҳнат қилиш ва ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир» дейилган ва унинг давомида «Суд ҳукми билан тайинланган жазони ўташ тартибидан ёки қонунда кўрсатилган бошқа ҳоллардан (ҳарбий хизмат чоғида, фавқулодда ҳолат шароитида ва ҳ.к.) ташқари мажбурий меҳнат таққиланади» дейилган. Меҳнат Кодекси (1995 йил 21 декабр, №161-1), «Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигининг бошқа хил зарарланишини текшириш ва ҳисобга олиш тўғрисида Низом» (Вазирлар Маҳкамаси 1997 йил 6 июн, 286-қарор) ва турли давлат стандартлари ва кўрсатмалари асосида ҳуқуқий асоси яратилган.

²³ Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ишловчиларни чуқурлаштириш йилида. Тошкент, Ўзбекистон, 1995 й.. 119-бет.

Корхоналарда ишчи ва хизматчилар ишининг хавфсизлик даражаси, шунингдек, хизмат малакаси ишчининг стажи, лавозимидан катъий назар ишга қабул қилинганда белгиланган муддатларда техника хавфсизлиги бўйича йўриқномалар билан таништирилиб борилмоқда.

Корхонада «Электротехник мосламалар тузилиши ва улардан фойдаланиш қоидалари» (ПУЭ), «Портлашдан ҳимояланган электр ускуналарни танлаш қоидалари» (ПИБРЭ), босим остида қўлланадиган идишларнинг тузилиши ва хавфсизлиги қоидалари, ГОСТ 12.1.005-76 нинг «Иш зонаси ҳавоси», ГОСТ 12.1.007-76 га асосан захарли моддалар организмга таъсир кўрсатиш даражаси ва бошқа ҳужжатларга мувофиқ хўжалик фаолияти юритилмоқда.

Корхонада меҳнат шароити зарарли ва хавфли савдо ҳудудларида, яъни ҳароратли ёки ифлосланишлар билан боғлиқ шароитларда бажариладиган ишларда меҳнат қилувчиларга белгилаган меъёрларда бошқа махсус ҳимоя воситалари, ювиш ва дезинфекциялаш воситалари таъмин этиб борилмоқда.

Корхонада умумий, табиий ва маҳаллий шамоллатиш тизимлари бўйича аниқ чора тадбирлар ишлаб чиқилиб амалга ошириб келинмоқда.

5.2. Кафеда электр ва ёнғин хавфсизлиги

Ҳозирги кунда инсон ҳаётини худди сув, ҳаво каби зарурий элементлари сингари электр қувватсиз тасаввур этиб бўлмайди. Аммо ундан фойдалиш чоғида тартибсизлик ва эҳтиётсизлик натижасида турли хил кўнгилсиз ҳодисалар, ёнғин, куйиш, ҳаттоки инсонни ҳаётдан кўз юмишигача олиб келадиган бахтсиз ҳодисалар содир бўлиши мумкин.

Корхонада «Электротехник мосламалар тузилиши қоидалари» (ПУЭ), «Портлашдан ҳимояланган электр ускуналарни танлаш қоидалари», электр жиҳоз ва қувватларидан фойдаланиш қоида ва йўриқномаларига амал қилиниб келинмоқда. Корхонада ёритиш талаблари ва меъёрларидан келиб

чиқиб иш жойлари ва корхона ҳудуди етарли даражада ёритиш манбълари билан таъминланган.

Одамни ток уриш ҳолати ҳам тўрт даражада баҳоланади:

- I. – даражада одам хушини йўқотмайди, мускуллар қисқаради;
- II. – даражада мускуллар қисқаради, хушини йўқотади, лекин нафас олиши сақланиб, юрак ишлаб туради;
- III. – даражада нафас олиши, юрак фаолияти бузилади, хушини йўқотади;
- IV. – даражада ток уриш билан қон айланиши ва нафас олиш тўхтаб, клиник ўлим юз беради.

Ўзгарувчан ток (50 Гц да) ўзгармас токка нисбатан хавфли ҳисобланади. Хавфсиз ўзгарувчан ток кучи миқдори 10 мА, ўзгармас ток учун 50 мА қабул қилинган. Таъсир этадиган вақт эса 0,01 – 0,03 секундни ташкил этади, вақт ортиб бориши билан (0,2-1 с) юрак фаолияти ўзгаради.

Корхонада ёнғин хавфсизлиги ва уни ўчириш. Бахтсиз ҳодиса ва офатлардан бири бу ёнғин ҳисобланади. Ёнувчи модда билан ҳаводаги кислороднинг ўзаро таъсири натижасида жуда тез кечувчи ва кўп миқдорда иссиқлик ажралиб чиқувчи кимёвий реакцияга *ёниш* дейилади. Ҳаводаги кислород миқдори 15%дан юқори бўлгандагина оксидловчи вазифасини бажара олади, ундан паст концентрацияда эса ёниш содир бўлмайди. Корхонанинг идора биноларида «Ёнғин хавфсизлиги қоидалари» ва ГОСТ 12.2.047-80 «Ўт ўчириш техникаси. Атама ва қоидалар»га амал қилингани ҳолда таъминланган. Ҳар бир ҳудудда, дўконларда ёнғин хавфсизлиги бўйича эвакуация чизмалари ва ўт ўчириш воситалари, кўпик билан тўлдирилган балончалар 2 га яқин, кум, челак, болта ва лопатка, лом кабилар билан таъмин этилган. Ушбу ўт ўчириш воситалар жамланмаси корхона бўйича 16 тани ташкил этади. Корхона раҳбари жавобгарлиги остида, ҳар бир иш урнида бошлиғи ва омбор мудирлари каби масъул шахслар жавобгарлиги белгилаб қўйилган.

Шу ўринда ёнғин ўчириш воситалари ва йуллари ҳақида тўхталиб ўтамин. Карбонат агидрид газини ёнғин чиққан зонага йўналтириш натижасида у ердаги ҳавонинг таркибида кислород миқдорини камайтириш орқали ёнғин ўчирилади. Инерт газлардан азот ва аргон ёнғинни ўчиришда ишлатилади. Тутун газларда кислород миқдори ҳаводагидан бирмунча кам бўлиб, тахминан 18-19 %ни ташкил қилади. Бу газлар охиригача ёндирилса, ундаги кислород миқдорини 5-6 %гача тушириш мумкин. Ингибиторлар. Саллоидланган углеводлар ёниш реакциясига кимёвий сусайтиргич орқали таъсир кўрсатиб ёнғинни тўхтатади. Кукунли бирикмалар ёнаётган газлар, енгил алангаланувчан, ёнувчан суюқликлар, кучланиш остида бўлган электр ускуналарини ўчиришда ишлатилади. Кўпик ёнаётган юзага тушгач, уни қоплаб олиб, кислород киришидан тўсади ва ажралиб чиқаётган суюқлик ёнаётган юзани совитади.

Инсониятнинг ҳаёти ва иш жараёнида содир бўлиш эҳтимоли кўп бўлган ва катта талофат келтирадиган бахтсиз ҳодисалардан бири ёнғин ҳисобланади. Шунинг учун корхоналарда ёнғин хавфсизлиги чораларини кўриш, ёнғин содир этган ҳолларда уни ўчиришга мослашган асбобларга эга бўлиш муҳим аҳамиятга эга.

Ёнғин барча корхоналар, халқ хўжалигининг барча тармоқларида юз бериб, етказадиган зарари жиҳатидан табиий офатларга тенглашиши мумкин бўлган ҳодиса ҳисобланади. Улар катта моддий зарар келтириши билан бирга оғир бахтсиз ҳодисаларга - заҳарланиш, куйиш ҳамда кишилар ҳалокатига сабаб бўлиши мумкин.

Ёнғинга қарши кураш ишлари давлат миқёсида амалга оширилади. Ёнғин хавфсизлигини таъминлаш, унинг ривожланиб, тарқалиб кетмаслиги чоратадбирларини олдиндан кўриш, унга қарши самарали кураш олиб бориш ёнғинни ўчиришда қўлланиладиган бирламчи воситалардан тўғри фойдаланишга қаратилган.

Корхонани лойихалашда, куришда, технологик жараёни амалга оширишда эътиборга олинadиган ёнгин хавфсизлиги чора тadbирлари келажакда ёнгиннинг олдини олиш ва ундan огоҳлантиришда муҳим ҳисобланади.

Ёнгин хавфсизлиги қоида-талабларининг бузилиши, технологик жараённинг режимга тўғри келмаслиги, электротехник асбоб-ускуналарнинг носозлиги, улардан фойдаланиш қoидасининг бузилиши саноат корхоналарида ёнгин, портлаш бўлишига олиб келади.

Ёнгин содир бўлиши асосан техника хавфсизлиги қoидаларининг бузилиши, корхона ва цех маъмурияти томонидан камчиликларга йўл қўйилиши билан боғлиқ. Корхоналарда мавжуд бўлган сабаблар, бериладиган ёки қўйиладиган компонентлар таркиби ва тезлигининг ўзгариши, аралаштирилмаслиги, ускунага бегона модда тушиб қолиши, хом-ашё таркибининг ўзгариши, газ, буғларни йўқотиш усулининг бузилиши ва бошқа ҳолатлар аварияга, портлашга олиб келади.

Технологик жараёнларда ёнгин хавфсизлигини таъминлашда қуйидаги умумий тadbирлар амалга оширилади:

- 1) хавфли технологик усулларни хавфсиз турига алмаштириш;
- 2) ускуна-мосламаларни тусикланган ҳолатда жойлаштириш;
- 3) корхона биноларидаги қўлланадиган ёнувчи ва портлашга хавфли моддаларнинг миқдорини камайтириш;
- 4) ускуна, газ қувурларида, ҳаво алмаштириш тизимида ёнувчи моддаларнинг портлашга хавфли концентратсияси ҳосил бўлишига йўл қўймаслик;
- 5) ёнувчи аралашмаларга ингибиторлар, инерт моддалар қўшиш;
- 6) ёнгин алангаланадиган моддаларни сақлашда, улар билан ишлашда инерт муҳитини яратиш;
- 7) ишлаб чиқаришни автоматлаштириш, механизациялаш,

- узлуксизлигини таъминлаш;
- 8) технологик ускуна ва коммуникацияларнинг герметиклигини таъминлаш ва жараёнда вакуум қўллаш;
 - 9) белгиланган технологик режимни аниқ бажариш, стандартларга амал килиш;
 - 10) технологик ускуналарни таъмирлаш, тузатишдан сўнг ва ишга туширишдан аввал сув буғи ёки инерт газ билан ишлаш;
 - 11) хавфли жойларда ўт манбаининг пайдо бўлишига йўл қўймаслик;
 - 12) ёнғин ва портлашнинг тарқалишига йўл қўймаслик;
 - 13) кўрик, синов, режали-огоҳлантирувчи таъмирлаш ишларини ўз вақтида олиб бориш, касб эгалари, мутахассисларни талабга мувофиқ танлаш.

Технологик жараён ва унга боғлиқ, ишларнинг ёнғин хавфлилиги аввалдан бахоланиб, сўнгра хавфни бартараф этиш учун муҳим, аниқ тадбирлар ишлаб чиқилади.

Бўлим бўйича хулоса шуки, кафедра ҳаёт фаолияти хавфсизлиги доирасида техника, электр ва ёнғин хавфсизлигининг барча меъёрий ҳуқуқий талабларига риоя этилган ҳолда амалий ишлар, чора ва тадбирлар амалга оширилиб келинмоқда.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз иқтисодиётини диверсификация қилиш ва таркибий ўзгартириш бўйича аниқ йўналтирилган комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида хизмат кўрсатиш соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2005 йилдаги 38,7 фоиздан 2011 йилда 50,5 фоизга ўсди. Жумладан, хизмат кўрсатиш соҳасининг бош бўғини ҳисобланмиш савдо хизмати 2007-2011 йиллар мобайнида 2 баробар оширилди. Президентимизнинг №УП-3722 «Чакана ва улгуржи савдони либераллаштириш ва унга қулай шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори катта аҳамиятга эга бўлди ва қишлоқ жойларида «Гузар» типигаги янги савдо-маиший хизмат комплекслари ташкил этилди, савдо ва хизматлар соҳасида истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоялашда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотишда доимий ярмаркалар ташкил этилди.

Битирув малакавий ишимизнинг мақсадидан келиб овқатланиш корхоналарининг техник модернизациясини сифатли ва самарадорли бажариш учун унга қуйилган талабини такомиллаштириш ута муҳим ҳисобланади. Чунки, мамлакатни модернизациялаш шароитида хизмат кўрсатиш корхоналари бўлмиш савдо корхоналарининг техникавий модернизациясини сифатли ва самарадорли амалга ошириш лозим бўлди. Бунинг учун овқатланиш корхоналарининг техникавий даражасини аниқлаш муҳим ҳисобланади.

Умумий овқатланиш ва савдо хизматлари даражасининг 2012 йилда 115,7 фоизга ўсиши, чакана савдо айланмасининг 114,7 фоизга ўсишига, дўконларнинг, айниқса қишлоқ жойлардаги ва аҳоли пунктидан узоқда жойлашган дўконларнинг маҳсулотлар билан таъминланишига, шунингдек, янги савдо инфратузилмасининг ташкил этилишига олиб келди

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси 2012 йилда жадал суръатлар билан ривожланиб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000 йилдаги 37 фоиз ўрнига 52 фоизни ташкил этди²⁴.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат курсатиш соҳасини ривожлантириш дастури тугрисида” қарори қабул қилинди.

Ушбу қарор бўйича, 2016 йилгача мамлакатимизнинг ялпи ички маҳсулотида хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши 55 фоизгача оширилишини назарда тутадиган 2012—2016 йилларда Ўзбекистон Республикаси бўйича хизмат курсатиш соҳасининг асосий турларини ривожлантириш мақсадли параметрларини аниқланди.

Мавзу бўйича олиб борилган иқтисодий таҳлил натижалари шуни курсатдики, таҳлил этилаётган жорий йилда Самарканд шаҳрида овқатланиш ва савдо хизматларида ҳам сунги йилларда олиб борилган модернизация ишлари уз самарасини бермокда.

Кафенинг шаҳар микесида фаолиятини баҳолаш учун келтирилган умумий фаолият курсаткичлари таҳлилини куриб чикдик.

Айланма маблағларнинг самарадорлиги уларнинг айланишини ифодалайди. 2012 йилда Каримбек ресторанида айланма маблағлари 18,78 марта, “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмаси айланма маблағлари 6,62 марта, «Ёшлар» МЧЖда эса 3 мартани ташкил этган.

Рентабеллик кўрсаткичлари ҳам турли корхоналарда турлича бўлиб, гарчи фойда сўммаси энг катта бўлсада (11256,0 > 5794,0 > 5167,0) Булунғур УОКда харажатларга нисбатан рентабеллик даражаси энг паст даражада бўлган (4,8%). Харажатларга нисбатан рентабеллик даражаси энг юқори кўрсаткич “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмасига тўғри келади (18,89%). «Ёшлар» МЧЖда эса бу кўрсаткич 5,5 фоиздир.

Асосий фондлар ва айланма маблағлар рентабеллик даражаларининг юқорилиги бўйича ҳам “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмаси биринчи

ўринда туради. Унда ассий фондларнинг рентабеллиги 480,8 фоизни ташкил этган бўлса, айланма маблағлар рентабеллиги 105,2 фоизни ташкил этган. Ушбу кўрсаткичлар мос равишда Каримбек ресторани 122,1 ва 86,1 фоизни этаётган ходимларнинг меҳнат унумдорлиги юқорилиги ташкил этган бўлса, «Ёшлар» МЧЖда 9,1 ва 18,2 фоизни ташкил этган.

Барча самарадорлик кўрсаткичларини ўзида мужассам этадиган ва уларни тўлдиришга хизмат қиладиган кўрсаткичлардан бири ҳар бир ходимга тўғри келадиган фойда суммасидир. Ҳар бир ходимга тўғри келадиган фойда миқдори бўйича “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмаси биринчида (724,3 минг сўм), иккинчида Каримбек ресторани (375,2 минг сўм) ва мос равишда учинчида «Ёшлар» МЧЖ (303,9 минг сўм).

Республикамизда амалга оширилаётган ислохотлар негизида хизмат курсатиш корхоналарини самарадорлигини ошириш учун уларни техник технологи модернизациялаш замон талаби ҳисоблан ади. Шунинг учун ҳам корхонадаги техника технологияни янгилашда аввал уларнинг техникавий даражасини аниқлаш, худди шундай янгиланган жихозлар қайси усулда танланиши масалалари долзарб ҳисобланади.

Барча самарадорлик кўрсаткичларини ўзида мужассам этадиган ва уларни тўлдиришга хизмат қиладиган кўрсаткичлардан бири ҳар бир ходимга тўғри келадиган фойда суммасидир. Ҳар бир ходимга тўғри келадиган фойда миқдори бўйича “Bistro Gold” кафеси хусусий фирмаси биринчида (724,3 минг сўм), иккинчида Каримбек ресторани (375,2 минг сўм) ва мос равишда учинчида «Ёшлар» МЧЖ (303,9 минг сўм).

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида замонавий овкатланиш корхоналарида ташкил этишда унинг ривожланиши учун корхона моддий техника базасини янгилаш методини Самарканд шаҳар “BISTRO GOLD” кафеси мисоллида куриб чиқиш мақсадидан келиб чиқиб битирув малакавий иш даражасидаги тадқиқотларимизда қуйидаги вазифаларни бажардик:

- Овкатланиш хизмат курсатиш корхоналарини техник технологик модернизациялаш объектив зарурияти.аникланди;

-“Bistro Gold” кафесини модернизациялашда техника ва техникавий ҳ иқтисодий даражасини аниқлаш методини такомиллаштирдик;.

-“Bistro Gold” кафесининг техник технологик ҳолати таҳлилини куриб чикиб ва унинг даражасини такомиллаштирилган методда аниқладик;

Олинган натижалардан шу маълум бўлдики, корхона асосий фондининг жиҳозлар гуруҳи ўртача техникавий даражаси $K_{\text{тд}2}=1,68$ тенг бўлиб, бу корхонадаги жиҳозларнинг катта қисми ҳозирги замон талабига биноан янгиланганлиги ва айниқса, совитиш жиҳозлар гуруҳ бошқаларга нисбатан янги эканлигини билдиради

Шундай қилиб, корхонанинг моддий техника базаси асосий фондлари бўйича ўртача техникавий даражаси $K_{\text{тд}}=1,68$ га тенг бўлди.

Ундаги қўлланилаётган механик жиҳозларнинг гуруҳи $K_{\text{тд}}=1,59$ ва салқинловчи жиҳозлар $K_{\text{тд}}=1,53$ бошқаларга нисбатан анча паст экан. Масалан, корхона жиҳозларининг ўртача техникавий даражасидан 5,4%га паст.Совитиш жиҳозлари гуруҳи 11,3%га кўп экан. Иссиқлик жиҳозлари гуруҳининг техникавий даражаси эса корхона ўртача техникавий даражасига яқинроқ экан. Шунинг учун корхонада хизмат сифатини кўтариш мақсадида ишлаб чиқаришдаги механик жиҳозларни, ҳамда хизмат кўрсатиш жойларидаги салқинловчи аппаратларни замонавий типдагилари билан алмаштириш кераклиги тасдиқланди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. “Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чоратадбирлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. – Тошкент, “Халқ сўзи” газетаси, 18 апрел 2006 йил.
2. Оборудование предприятий общественного питания: Тепловое оборудование. Учеб. пособие / М.П.Могильный, Т.В.Калашнова, А.Ю.Баласанян; Под ред. М.П.Могильного. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004. – 192 с.
3. А.Н.Стрельцов, В.В.Шишов. Холодильное оборудование предприятий торговли и общественного питания. – М.: НПРО: Издательский центр “Академия”, 2003- - 272 с.
4. Б.К.Тюнков. Электронная техника предприятий торговли. – М.: КНОРУС, 2006. – 192 с.
5. Каталог отечественного оборудование для предприятий общественного питания. – М.: ТФ Диалог Плюс, 2002. – 25 с.
6. Каталог оборудования. – М.: Русский проект, 2002. – 40 с.
7. Оборудование предприятий торговли и общественного питания: Полный курс / Под ред. В.А.Гуляева. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 543 с.
8. Основные виды и характеристика оборудования для оснащения предприятий общественного питания. – М.: Ф. Торговый Дизайн. – 2002. – 60 с.
9. Технические характеристики технологического оборудования. Проспект. – Саратов: ОАО завода “Продмаш”, 2003. – 25 с.
10. Шепелев А.Ф., Печенежская И.А., Гиссин В.И. Торгово-технологическое оборудование. – М.: Приор, 2001. – 224 с.
11. Щеглов Н.Г. Гайворонский К.Я. Технологическое оборудование для предприятий общественного питания и торговли. – М.: Деловая литература, 2001. – 480 с.

12. В.М.Калинина. Техническое оснащение и охрана труда в предприятиях общественного питания. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 420 с.
13. Н.Г.Улейский. Механическое и тепловое оборудование предприятий общественного питания. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004 – 360 с.
14. Б.Эшқувватов. Технологик жиҳозлар ва уларни лойиҳалаш асослари. – Т.: “Фан ва технология”, 2006. – 384 б.
15. Ж.М.Қурбонов. Технологик жиҳозларни лойиҳалаш асослари. – Самарқанд, СамКИ, 2002. – 136 б.